

Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

Karasku liikumisest Eestis

XIX SAJANDI LÕPUL JA XX
SAJANDI ALUL

DIPLOMITÖÖ

Töö teostaja: Kuldna, Vello
V KURSUSE STATIONAARNE ÜLIÕPILANE
TÖÖ JUHENDAJA: PROF. H. MOOSBERG

*TRÜ NSV Liidu ajal.
kat. nr. 1522.*

TARTU 1960.

Sissejuhatatus

Kapitalismi võidurõõgu baasil tekkinud rahvusliku liikumise oli XIX sajandi teise poole tähtsam ja ulatuslikum ühiskondlik-politiline liikumine Eestis. Selle mõju ulatus võiksid kuuladale, nii ühiskondlikule kui ka majandus- ja kultuurilisele sfääridesse.

Ona olemuselt oli see masside anti-podadaalne liikumine, mille eesmärgiks oli vabama kodanliku ühiskonna loomine. Teinud võitlus kapitalismi aarega soodsama tee eest. Balti ühine tingimustes võttis see rahvusliku liikumise vormi, mis oli suunatud aadli ja balti-saksa linna-kodanluse vastu.

Rahvusliku liikumise aimes anti-podadaalne talurahvaliidumise baasil, mis juures talurahva eiad kulgad maadustasid. Rahvusliku liikumise peamiseks eesmärgiks on tema juhtideks aga olid rook rahvusliku kodanlus ja kodanliku intelligents. Lähedus talurahvale ja tema huvide

ulatuseni rajastamine rahvusliku liikumise demokraatliku teise poolt andis liikumisele üldrahvaliku ilme, kuid ta jäi oma iseloomult kodanlikuks.

Rahvuslike intelligents, eriti Faehlmann ja Kautzwald, etendasid suurt osa rahvusliku teadvuse kujundamisel, mis oli tähtsaimaks eelduseks rahvusliku liikumise tekkimisele. 1860-ndate aastate esimesel poolel tähistab etappi, mil rahvusliku liikumise võitlus ideoloogias valdominantselt muutuski alalt, hakkas üle kanduma poliitika valdominants, liitus rahvakultuuri, eelkõige talurahva võitlusega mõrriku majandusliku ja poliitilise võimustumise vastu.

Eesti rahvuslike liikumise põlvnõud ühtlasi, vaid selles viies juba algusest peale olid erinevat suunda - kodanlik-demokraatlik ja kodanlik-eliitaalne suund. Kodanlik-demokraatlik suund esotas jarksoni, Kõleri ja Kautzwaldiga seadis oma eesmärgiks fedaal-pärisõiguslike järeuste viie lihvumise ühe aja kodanlik-eliitaalsed suunda esotas jarksoni ja Kõleriga iseloomustas järjest tugevnenud suund Baltimaade riikliku korraga üppida ja isegi seda õigustada.

Selles rahe suuna rahelises võitleuses avaldus eesti rahvuses erinevate ühiskondlike klasside ja sotsiaalsete rühmituste raheline võitlelus.

Eesti rahvuses kujunemise protsessi lõpule jõudmine ja rahvusliku liikumise loogiline vast äratasid kahtla loominguks jõud. Algas mitmesuguste seltside ja seaduste elluviimine ning massiliste kultuuriliste ürituste ja ühiste ürituste läbiviimine.

Rahvusliku liikumise jinnal tekkisid Eesti esimesed kultuurilised seltsid. Nende eelkäijateks olid rahvaelu kaitses - või pöördumised, millede tegevus ulatub XIX sajandi algusse. Eesti rahvusluse röölis kaalutuste loomine ja arendamine XIX sajandi II poolel. Sajandi 60-ndatel aastatel hakkasid kujunema riigi välja esimesed riiklikud seltsid oma väljatöötatud põhikirjaga ("Tatku", "Nõnnu" 1865.a., "Nigandi", "Koit" 1869.a.).

Seltside asustamine loogustes 70-ndate aastate lõpul ja 80-ndate aastate algul (suvi 1882. aastani), mis oli rahvusliku liikumise sügavimast. Teatati Narva, "Luu" (1874.a.), "Pärnu", "Endla" (1878.), "Hõru", "Linnel" (1881.a.) jt.

Peale linnade loodi faalid lauul- ja mänguseltsed ning mitmed poolmaaseltsid. Nende seltside eesmärgiks oli "rahvaliiduse tõstmine, riigiarvuse ja ühiskondliku teadmise, määratletud muusika ja näitekirjanduse edendamine ja rahva teooria eest hoidmine"; nagu algul kõnemees laulu- ja mänguseltsi, loodi "põhikirjast".

Nüüdunud sajandi lõpul tekkivad rahvuslaste, millest isobit rahvuspropagandaga kannavad tegeleva rahvuskultuurilooaluse tööga.

Eritatud diplomitega saadava eesmärgiks anda ülevaade rahvuslaste tegevusest aastas 1917. aastani.

I peatükis püütakse valgustada rahvuslaste tegevuse põhjusi ja näidata rahvuslaste tegevust Eesti aastas 1905. aastani. II peatükis on juhatatud 1905.-1907. aasta revolutsiooniliste sündmuste ja rahvuslaste vahelisele seosele, et näidata millist mõju avaldas viimastele 1905.-1907. aasta revolutsioonil. III peatükis antakse lühike ülevaade rahvuslastest 1905.-1907. aasta revolutsioonist aastas 1917. aastani.

Rahvuslaste tegevuse kohta järele

¹ Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskus, f. 1461, nim. 1, sü. 2., lt. 2.

rud nõuogude perioodil valdi uusi
müst, mis alles rändlenud vahtavat
üksimust maksistliku ajalooaristluse
valgusel, vägaarvulid P. Põldroosid töö-
milline muu hulgas rändleb sotsiaal-
seltide osa võitluses demokraatlike teat-
ri eest. Selline olukord rõhendas tun-
dusvalt töö kirjutamist.

Alkoholiülemusest aitasid paremini
näha H. Pöögelmanni selgelt klassi-
postkroonilt ehituvad tööd, nagu "Al-
koholismuse üm ühisele päev" ning "käs-
tus ja tööised".³⁾

Käesoleva sajandi alguses tehti Ees-
tri eimesi satsid karsuselüüsmise aja-
loo kirjutamiseks. 1914. a. ilmus M. J.
Eiseni "karsuselüüsmise ajalugu"⁴⁾ mis
oli esimene sellelaadne töö Eestis. Töö
põudedeks on mõningate andmete va-
ranemine ja väärteile põhjustele liig-
suse tähelepanu ootamine.

Traatajal ilmus veel D. Eiseni töö

1) P. Põldroos, Tähtsamaid etappe Eesti teatri aren-
guloos, "Eesti Nõuogude Teater" II, [Tallinn] 1956.

2) Hans Pöögelmann, Alkoholisumus üm ühisele päev,
Eesti karsuselüüsmise seltide aastaraamat, juunior (Tartu),
1905.

3) H. Pöögelmann, karsus ja tööised, "Mõtteid" V,
Tallinnas 1909.

4) M. J. Eisen, karsuselüüsmise ajalugu, Tartus 1914.

Alkoholismi vastase võitluse ajaloost eest-
laste seas¹⁾ milles on toodud mõningaid
faktilisi andmeid raskusalkoholi kohta.

Kodanliikuse perioodist pärineb raskus-
alkoholismis uurija O. Sbiru töö võitluse-
vastase võitluse kohta²⁾, milles puudub ju-
ta algemalt rääkida alkoholitarvitamise
suure pake põhjustest. Matuselt näi-
stleb raskusalkoholismis uurimusi Eesti
sama autori käsitajalike, raskusalko-
holismis ajalugu³⁾ klimatimainitud töö
andis palju väärtuslikke andmeid uus-
tava uurimise kohta. Töö üldiseks puu-
duseks on aga jäämine kodanliku ob-
jektivismi pinnale.

Tanuks on kasutatud mõned üli-
raated, mis antud välja insinerte seltside
juubeli puhul (Narva. Võitleja⁴⁾, Pärnu
Valgus⁵⁾).

Tabulite koostamises on kasutatud

1) B. Sprunski, Uge meitopie dovedie yporue anao-
konigra y reabr. Dpebe 1913.

2) Otu Sbiru, kõtnidavastane võtlus meie ajal, Tartu
1935

3) RAA, f. 2389, nim 1, siv. 121 - 124.

4) G. Matto, 40 aastat raskuse ja laiduse töid,
Narva 1935.

5) Arnold Vill, Pärnu Eesti raskuselts. Valgus
1890 - 1930, Pärnu 1930.

Eesti Kaasuse Seltside Aastaraamatud¹⁾
ja Eesti Kaasuse Seltside kalendrid²⁾ on
olevad altside auandud. Siin-
linnas jääd andmed aga XIX sajandi
kohta.

Ahhiimaterjalide osas on saata-
tud Eesti NSV Riiklitsus Sjalo kusa-
arkhivis leiduvad dokumente. Siinne
materjal on aga eüraltis unna mu-
nemate kaasuseltside — Tallinna
„Valvoja“ Gaste, Kaasuse Sõber“ jt.
arkhiivid on sadama lõinud.

Ahhiindokumentide kõrval on sa-
tatamist leidnud ka Eesti NSV Teo-
duste Akademiaga Fi. R. Kuntzwaldi ni-
mises Riiklitsus kirjandusmuuseumis
säilitatavad ajakirjandusmaterjalid,
mis on andmed kirjandusest vaadel-
dava perisodist kohta.

Peale selle on säesolivas loös
eürisaste siinuste vahendamisel
arvuse värsed kaasusliinunite te-
gelaste O. Hruu ja N. Erantsa värs
saadud andmed.

1) Edaspidi eür. EKS Aastaraamat.
2) Edaspidi eür. EKS kalendur.

I peatinn

Kaususseltend Eesti XIX sajandi lõpul
ja XX sajandi algul (uni 1904. aastani)

1. Kaususseltside teke ja areng 1900. aastani

XIX sajandi lõpul jätkus juba varem
süvenema hakkanud kapitalistliku ühri-
konna arengine.

Peoses klassivastoluude süvenemisega hak-
kas rahvuslik kodanlus suuremat akti-
võid nägema rehtalurahva, põlvuoltsaaste
ja proletariaati kuulade järgest teadmis-
võitluses, mis viisid töökates ja taristustes,
nõnda tema tegevusele vastid Balti saar-
lased ja Hainu. Sajandi lõpul hakkas
eesti kodanlus aktiivse tööga just rea-
kodanlusega, lootes sel teel oma port-
siooni suurendada. Kõige selle tõttu pole
eesti kodanlus kunagi olnud revolutsiooni-
ltses jõues.

Seda võrd aga, mis eesti kodanluse oma
klassi huvide astus välja pärisõiguse jää-
miste vastu ja kapitalistliku ührikoona

seena arengu eest, oli ka tegevusel arengut edasviiv faktuur. Seda eriti kiitavad ka kodanluse jooksul asustatud mitmesugused seltsid.

See ikkagi ka alkoholistatus võitlemis. Alkoholi tarvitamine oli muutunud ühiskondlikuks probleemiks, mille lahendamiseks ei paratamatult püüdnud. Lühematel vahetelide elitingimused loid jinnas suuremas alkoholi röövimises. Iike-üldne toit, võltsad elamis tingimused jinn ja raske tööpaar sundisid elinma lühemsi unelust oma rikkusest alkoholiuimas.

Et alkohol oleks igal pool iatessadon, selles asutati väga tihe võtmeid võer üll naa. Samal ajal iseloomu ei saanud ligikaudseltki sellist tihedust. Peamist rahu sard mõrnuud rüna ja õlle võtmisest. Võtmeid andard reudis räre mõrnatle suuri räre tulemaid. Oli ründinõis, see, mis ventise sai mõisa ründisumma täielikult tagasi võtmeid räre. Eesti- naa võtmeid narsid 1895. a. rüna- ja õlle müügi tõrguse eest mõrsale renti 150 000 ehl, Liiimaa võtmeid 1897. a. 658 084 ehl¹⁾

¹⁾ RAAK, j. 2379, nm. 1, siv. 121. l. 99.

Traditsiooniline omavõrda sai üsna suuri
summasid alkoholinõude riigis, mida
võeti maal alates 1811. aastast 1 rbl. ja
1821. aastast 2 rbl. määrangelt. 1863. aas-
tast karati võtta kõrges arbuusimäär
valmistatavalt münalt.¹⁾

1883. a. sai riigisassa alkoholi pealt mää-
raste määrudena liivimaalt 4 064 568 rbl
ja Estimaalt 1 118 911 rbl.²⁾

Oli loodud tingimused, mis alkoholi-
müügi läbi võeti ja kõik sord talu-
põlgadelt võtte võeti selle, mida muul
teel ei saanud tähestunud saada. See oli
alkoholi teel talunõu surnamine. Alko-
hol oli müüud ühenduse vahra võitide
eluaraldustega ja selle saadustest ei
püüdnud midagi peale ostetõrme, mis
oli kasutatud äärmise püüdi. Võitide
ja traditsiooniline mis alkoholi otses-
samasajate riigis oli loodud sellele
ühiskondlikule paberi tüüp seljatsuse.
Lähtudes kõrgest kasumitest püüdi võit-
ide vahenditega suurendada alkoholi
läbimüüki.

Nüüdis XIX sajandi teises pooles oli
väljarehnenud alkoholi lüütamiseks täis-

¹⁾ R. H. K. H., p. 2389, nim. 1, siv. 121. et. 99.

²⁾ sama, et. 99.

lik ja igapäevast arendatud süsteem.
Selle vastu kannas teinud protest,
alul stihhiline, ligem suundaas organ-
iseeritud olme.

Organiseeritud raskusliikumine tekkis
Ameerika ühendriikides kui tõrge enam
arenenud kapitalistlikul maal. Juba XVIII
sajandi lõpul sai see teoreetiline algus
dr. B. Ruski ja teiste töödega, kes ju-
rustasid alkoholi ümbert usuga ja mo-
lastlike arvamuse selle teostatavast tolmest.
Kannas traditsioon alkoholistase õstluse
rajadusest ja karati sõjama selles sõjariid-
norme. Sellis saad raskusorganisatsioonid.

Esimene raskuselts asetati 1808. a. Mo-
rean's New Yorki osavõrgis. Elybulikus uu-
juses aga alles 1826. a. Bostonis aset-
atud raskuselts ("The American Temperance
Society").²⁾

Amuimast teis liikumine Euroopasse.
Raskusorganisatsioonid loodi siis 1829. a.,
Italis 1829. a., Rootsis 1830. a., Saksamaal loodi
esimene raskuselts 1830. a. Hamburgis.³⁾

Saksamaalt põlvunud jura te Balti-
maale. Siinsed karitlased lugesid sarsa
afalhti ja kaanatuud ning meelsid

1) ZAKA, v. 2389, nim. 1, sü. 121, lk. 176.

2) samas, lk. 176.

3) samas, lk. 176.

peatselt meest ühisminest.

Sel perioodil ilmusid esimesed raamatud ühis-
muse rästlerad raamatud Eesti: "Linnungi
Amastuse sanna lajoomise vastu" (1838),
"Hannseuffeldi Villim Nari elojäevad"
(1839), "Fr. R. Keutzwaldi, Niina-tata" (1840),
mitelised alad teid rajavaas ühti raamat-
lühemose."

Kaasusühemine Eesti aladelle tungis Räst-
trit. Ühismine oli pastoriite poolt juhita-
tav riisiline ühismine. See riisiline põhise-
selt kaasustööte võtuse, kõrge võma-
pantrom sein oli Põlva pastor Schwartz,
kes hakkas sel alal tegutsema 1840-ndal
aastatel.¹⁾ Ta seelas riisimõetis niina-
miiigi, et aga tulud ei vähenes, ul-
eks loaris ta rajamöögis olid teha
ja seda mõetis niina.

Pastoriite poolt juhitan ühismine jäi
riisale pinnale ja ei muutnud ühisadada
eaiemaid lühid. Eesti, 35. riiklõnnaast,
mest saadi teatard, oli aruvalt 15 ühis-
konna kaasustööde teha püüvud.²⁾ Kaasustöö-
tuste andjad tagasid riisusti lubadusest

1) D. Reiman, Eesti kaasuse arjandus, "EKS Harkaraa-
mat 1900", lk. 29.

2) M. J. Eisen, kaasusühemine..., lk. 110.

3) D. Reiman, Eimese Eesti kaasuse ühismine ühtöö-
jad, "Külvimise" I, [Tartu] 1904, lk. 34.

4) [J. Tika], katked riis nää kaasuse arjandusest
ja nende riisite ajalooist sein, "EKS kalender 1895",
lk. 39.

Põhjus oli sellis, et maadeldi rahvas-
 ühisimust kui omasena, muust maailmast
 eadus olivat abstraktsed idead, mida võis
 soovitada kartulist peetarate kasvatus-
 tõendega. Osa pastoreid tõeldus liin-
 nimest eemale, et mitte rikkuda känd-
 ukteid mõrviiniga ja jalgagi ei olnud
 nad ka ise rasked.

Sellel perspektiivil liinimise viisid
 XVII sajandi teisel poolel. Põhjusel
 olid 1840-50-ndate aastate talurahva
 kaotused. Pastoreid tuli loobuda su-
 tötte rahvusliinimise juttudest ja ha-
 rata tegelma rahva oma võrkma-
 loovate positiivide parandamisega.

Kristliku rahvusliinimise käänakul
 otsustas samal ajal välimine rahvus-
 liinimise viis.

Rahvusliku liinimise perioodile teosis te-
 kavamat päevanorda alustati ja lõpetati
 liinimise. Rahvusliinimise kaare oma äätte
 viidid roov eesti kodanlus. J. O. Jannsen oma
 "Päeva Postimehega" ja "Eesti Postimehega"
 astus välja alkoholi ja võetide vastu.
 C. E. Jannsen oma artiklites soovitas võt-
 sid ujuvadada rahvamajadus. Päeva
 propageeris ka hiljem H. Guerstlein. Soja-
 tellt lookitad nad sellis arusaamist võt.

noomariidelt või vastavaid ettepanekuid riigivõimudelt.

XIX sajandi 80-ndatel aastatel hakkas noorlugu ajalehtede raudu propageerima üha enam vaimuelundite, avaldati sõnumeid väsimaa vaimuelunditest.

Sajandi viimasel neljandal hakkas vaimuelundite loogistena Soome, mis riigid oli saanud vaimu mõju alt ja saaks ilmsel alustel. Soome esimesel korral aritama vaimuelundite asutamise mõtet Eesti.

Soome vaimuelundite juhi H. H. Granfelti mõjutusel hakkas laialdaselt propageerima vaimuelundite H. vaimuelundite ühise M. J. Erika, avaldatas selle ilu 1893. aastal raadiis "Olevius" sõnumid ja ühised. Peale selle ühitas ta, kasu- lises "Tallinna kalendris" ja "Tammaka- lendris" pikema aadressi vaimuelundite asutamise kohta.

Esimese vaimuelundite rajaja Eesti Toimik- maa asutamise j. T. Erika. Esimesena alati põhineja asutamisel oli asutatud soome vaimuelundite põhineja. Toimik vaimuelundite "Täht" nimetatil 7. II 1899. a.²⁾

1) M. J. Erika, vaimuelundite... lk. 112.

2) M. J. Erika, juhi T. Erika - ühised, "Külöaja" N° 6/7, 1929, lk. 117-119.

Põhikirjas oli tagantõdedelt määratud, et sellel esmärgil on „iseseisvuste joo-
vastavate jookide ilunääruse taastamise
vastu võidelda“ vastavate koostainete ja
ainete jrdamisega ning arjanduse a-
nitamisega.”

Kuna „Täht“ oli esimene sarsusselts
Eestis, siis loondas ta liinmeid üle
maa. Liinmeid oli rohkelt Peterburis
ja Põhjus (Võrkraja Bulaanis).¹⁾ Seltsi
juurde asutati Lõunemaal ja näite-
ing.

Esimene seltsina loomas „Täht“ sarsus-
suselehtide trükkina, millesid saabus
9 numbrit. Eesti kaaskuse ühenduse toir-
nutena²⁾ sel sel juudis „Täht“
koostada isegi seltsi oma ühise.

Esimene sarsusselts loozustas järg-
nevat asutamist.

1890. a. asutati 4 sarsusseltsi: Kolga-
jaanis, Saunias kaarelis, Päide, Otepääl,
Edas, Pärnus, Valgas, Narvas, Võrkraja,
Tõstamaal, Lõma, Lemmitaris, Pärstus.

1891. a. asutati 10 sarsusseltsi: Pihistru-
us, Tugerus, Valgas, Kinnamaal, Meelas,
Nigandis, Nabadus, Urvastes, Koit, Tartus.

¹⁾ Põhjuseni Eesti kaaskuse seltsile „Täht“, Narvas 1890, lk. 1.

²⁾ Vilem Bruts, „Külraja“ № 6/7, 1899, lk. 119.

³⁾ Narvas, lk. 119.

"Kaususe Lõhe", Luuesaar, Jaanuaa
 sausselts "Rajiras, Võhandu", Tavastu
 sausselts ja "Nõrgi", kindlus: 1892. a.
 asetati ka 10 uut sausseltsi: "Langaste",
 "Abi", "Helmus", "Kõnne", "Kõnne", "Kindlus",
 "Luisi", "Lindis", "Lõunel", "Päike", "Jõhvi", "Kivi",
 "Kärgulas", "Droov", "Kauksi", "Kraavi" ja "Leenu-
 jaani". 1893. a. asetati 6 sausseltsi: "Rop-
 las", "Alatskivi", "Kivade", "Kihelkonna", "Ehe",
 "Pärdis" ja "Petroburis" Eesti sausselts
 "Ustavus" ja "Võltsreisi", "Kallineviki" * Siis tuli
 liikumises mõn. 1894. a. ei asetatud ühtki
 uut seltsi. 1895. a. asutati 1 sausselts
 - "Saapsalu", "Kungla". 1896. a. asutati, "Õie",
 "Kilgri", "Nõmmel" ja "Kastja" * Histo, 1897. a.
 "Paala", "Adarvus" ja sausselts "Tallinnas", **
 1898. a. - "Rõuges" ja "Valvaja" Tallinnas,
 1899. a. - "Nava-Järv" ja "Leenu-Kuusalu"
 Need seltsidest asusid, vastavalt tolli-
 aegsele territoriaalsele jaotusele:

Läärimaal: maal 25, linnades 4, kokku 29 ehk 72,5%

Jaamaal: -- 1 -- 1 -- 2 -- 5%

Eestimaa: -- 5 -- 4 -- 9 -- 22,5%

kokku: maal 31 linnades 9 kokku 40.

* Jelts liideti 1894. a.

** Jelts liideti 1891. a.

) Andmed võetud seltside asutamise kohta EKS
 Aastaraamatust ja EKS valendustest aa. 1892-1900.

Eestimaa submargus oli rahvuseltide
 asutamise protsess palju väiksem võrreldes
 Liivimaaaga, riietus põhjuseks oli kapitalismi
 suurem areng Liivimaal, mistõttu kodan-
 lus oli siin rohkem arenenud. Eestimaal
 taastas rahvuseltide asutamisest submargu-
 guvalitsuse eitar sehtumise rahvuselti-
 duse kuberner S. M. Jätkorski (Eestimaa
 kuberner 1885 - 1894.a.) oli tuntud vales-
 tamispoliitika teostajaid ja seetõttu
 püüdis taistada rööni need ettevõtteid,
 mis ei tulnud otseselt haari valitsuse
 poolt. Ajalised töid ära palju suuremad,
 kus rahvuselti ei rikkitunud, mis ju põ-
 hiõnne oli täpselt noopia "Tõni. Täike"
 omast."

Kuna sellal muude eltide (austumha-
 riduslike) asutamise oli raskestatud, as-
 tused paljud rahvuseltide liikumise mitte
 rahvuslike pärast, vaid seetõttu, et
 need eltides avanes võimalus tegeleda
 austumhaariduslike tööga. Nii rahvuselt-
 ide asutajaks olid sageli rahvusliiku-
 misest võraltersjad. Nii korralditi asu-
 tada kures laulu- ja mänguselt, aga
 kortes, et selle rikkidamisega on roh-
 kem kasuasi, asutati rahvuselti.²⁾

¹⁾ Postimees, 10-20, 25. 1892.

²⁾ RAKA, f. 2389, nim. 1, n. 121, l. 256-257.

Jõhri, küie' asutajateks olid erandiks kohaliku pasuna- ja laulukoori liikmed!

Kõik kaususseltsid irrutati samavõrguse põhimõtte alusel, mis see oli Jõri, Tähet. Kõrvalaldumised sellest võtsid alla mitmeid maaleid, kõiki rätseid, eimõnmate põhi-kiijade loomiseks liikumise, mis oli kaususseltsi tüüp, mille ametlikult kindlaks määratud, kuid mõned seltsid võimses korralduses ei olnud siiski mitmesuguseid erinevusi.

Tartu, kaususe Jõhri' poleud rätitel häälteõigust²⁾ 1898. a. muudeti põhiarv ja rätid said tähtsusega liikumiseks³⁾

Juure-jaani kaususselts ei võtnud alguses rätid üldse liikumise, 1895. a. oli juba juhatuses 1 rätileige⁴⁾

kuulal seltsides olid rätid sama suguste õigustega mis mehedis.

Mõnes seltsis pandi maksma liikmete vastuvõtmisel kandidaadid, ehk proovialg, mille juuresel oli võimalik veneduda, kas liikumise asutada soovija vastab nõutele (selleks oli 3-6 mehed).

Kaususseltsid poleud võrk oma liikmete eesvõttel täiskasvanud, vaid pal-

1) Oluk, N° 5 4. II 1897.

2) RAKA, f. 325, nm. 1, s. 984, l. 347.

3) M. Neumann, Tähet Eesti kaususseltside tegevusest mõneval aastal, "Eks Aastaraamat 1898", lk. 124.

4) RAKA, f. 2388, nm. 1, s. 121, l. 261.

jud ühendand ka nn „parajuslast“ ühes
põhjuses oli see, et taarivalitsus ei ta-
ritanud täiskasvanuselt! ka raskuselt-
rad ne, püüdis suurendada kultuur-
kandusliku töö lähtest, võtke osale, ka
laulnool ja näiteingi liikumise, pa-
rajuslast. See mis raskuseltide juude
„parajuslaste“ taarodade loomisele. Üle-
üldine raskuseltide aeguse raskisio-
nisi teadud alama. 2)

Raskuseltide tegevust juhtida peab
juhtkuse, eka esiseisuse sel mõtmesu-
gused viilkannetega, alorgaand. Naites.
Kõige raskuseltid oli nn „Tõukomite“, Tu-
misaand (n.o. spordikand - P. K.), muusika-
komi komite, lugemise ja raskuseltid
toimepaner komite aeg selte raskuselt
valitser komite. 3) Tõukomite sejuuresd ei-
tegevuskand peab raskuseltide: laulu-
nool, osale, näiteing, ingi matse-
ra (Pärnus, Valgas).

Puudub ulatuslikum materjal raskus-
kusseltide raskisio- nise kohta ja
sepaist tuleb anda ülevaade raskisio-
nise antud üldhinnangute järgi. Tõu-
takes oli raskisio- nise ühiskonna

1) M. J. Eisen, „Mis on meie ühiskonna seaduste Eesti parajus-
kust?“, „Külkaja“, №6/7, 1929, lk. 134-135.

2) Esimene ülevaade Eesti raskuseltide raskisio- nise, EKS
kalendri eka taarodade 1892. lk. 140.

3) LHKH, f. 2589, nm. 2, v. 109, lf. 21.

iktridest, kus juures üldmaal oli roo-
mal generatsioonid.

Laius saaruselt: Piiri "linnaosk" hul-
gas oli 1893.a. 9 aabtopetajat, 5 talu per-
nest, 4 näntöölist, 12 puupöega ja, mis
peale selle on ras talu teenijad etn muu-
du piilt elavad inimesed.¹⁾

Tarvete saaruselt võtta märgitakse,
et suurem osa linnaosk on talu teen-
usid ja muud näntöölisid.²⁾

Rajina saaruselt, tohanded "oli 1894.a.
35 liiget (salkulgas 16 naist). Meesist-
mid jagusid järgmiselt: 2 vallakirju-
tajat, 1 vallanäolisopetaja, 1 mõisaentnik,
3 taluomanikku, 1 talu entnik, 2 puu-
pöega, 1 kaamõhukaupmuis, 1 aednik, paar
näntöölist ja mõned teenijad.³⁾

Aeruvast valiti auväimeid mõjusa-
kst kirgandadest, saagu pastori, mõis-
nik ja. hulgas, sellest loodeti sae-
tust saagu majanduslikes kasutis olevate-
le seltsidele. Kaigusliikumise pehivad
tegelased (J. Tilk, N. Riiman, H. Bisen jt.)
olud mitmete seltside auväimeid.

Kaaruselthide ja väimeite auu auu-
batel 1897-1899 nättab järgas tabel:⁴⁾

1) J. Tilk, Seltside tööpeleult, "EKS kalender 1894, lk. 65.

2) saurus, lk. 64.

3) [J. Tilk], Seltside tööpeleult, "EKS kalender 1895, lk. 69-70.

4) Andmed nättud EKS hantosaamatitist ja EKS
kalendritest aa. 1892-1900.

1889. a.	selts	1	liinmerd	15
1890. a.	"	8	"	(andmed puuduvad)
1891. a.	"	18	"	929 (16)
1892. a.	"	28	"	1614
1893. a.	"	34	"	(andmed puuduvad)
1894. a.	"	33	"	(- " - " -)
1895. a.	"	34	"	(- " - " -)
1896. a.	"	36	"	1344 (29)
1897. a.	"	38	"	1998 (36)
1898. a.	"	39	"	2087 (35)
1899. a.	"	41	"	1883 (30)

Arvud selgusid tähtsavad seltside arvu-
mille kohta on andmed olemas. Et ole-
villaldaselt andmeid võrre võrre võrre
liinmete arvu ja üldse võrre võrre võrre
1894-1896. a. perioodil pidanud vaevata seltside
arvutamise (vt. lk. 17) ja toimub liinmete
arvu langus, mis kehtis sajandi lõpus.
Tõsi, "Tähes" oli liinmerd: 1895. a. - 72

1896. a. - 46

1897. a. - 42

1898. a. - 32.

1899. a. - 33.

Languse põhjuseid seisid järgnevas. Kui
alul astuti sageli liinmeteks aja uuduse
ja inimese vaimustuse rajal, siis vasti järg-
nes sellele tagasitõmbumine, arua noored

*) RAKA, f. 2389, arv. 1. vi. 122., lk. 275.

sektoid sageli ei muutnud kaarata
 töisi omi liikumised autotranspordis tege-
 geleti ainult ista raskuse probleemiga ja
 jäeti liikumise- ja vahendite vahetamine
 isiklike. Palju avaldasid mõju need asjaolused
 mis algavad fariitused sõnede, sõrskan-
 te ja sõnaldamine ränd.

Summaters sektoides olid Narva, Võrk-
 lja (240 liiget), Tallinn, Valvoja (195
 liiget), Pärnu, Valgus (182 liiget) ja
 Tartu, Karsus Tõbi (156 liiget). Kaal-
 asvatat sektoides olid seenuvad Rõõm-
 karsuselt (93 liiget), Lelau, Üksmeel-
 (67 liiget), Põlvne, Tugemus (62 liiget),
 Rõõge karsuselt (60 liiget) ja karsus
 "Noorid" (58 liiget). Nõrsumatens olid
 Tõstamaa, Laine (6 liiget), Urvaste, kort-
 (18 liiget), Linnamäe, Auru (20 liiget).

Juba esimeste karsuseltide asuta-
 mine tekitab vajadust nende juht-
 mitseks moodustada usuni organisat-
 sioon - usutormuond. Alul tähtis selle
 ülesandeid Tõbi, Täht (vt. lk. 16).

1892. a. autotranspordis Tartus soorati kars-
 useltide kongress, mille eesmärgiks oli ette-
 nähtud autotormuonna moodustamine. Kong-

1) EKS 1899 aasta auhanded, EKS Aastaraamat 1900,
 lk. 178-181.

2) Eritõnu ülevõtte Eestis karsuseltide moodustamine,
 EKS kalender ehk Aastaraamat 1892, lk. 120-163.

nessid valitud 6-liikmelise usutöömehena
tegevus jäi aga väheks, ning tegelikult kor-
ras tähtsaks selle ühisaandid Tartu, kau-
muse põhi, mille asutus ühineks ja samal
aastal Tartu „Olendite“ toimetusse tööle
tulnud J. Tih.

Tagajärgel lõppes see enne III kong-
ressi 1897. a. Viljandi „Vabaduse“ raia koos-
dada võitlusorganisatsioonide ühise ühendamise
lõikes seltsis. Sellele arutamise tulemusel
ootama jäädud ja ühineks lähemas
uutmisega kongress jättis esimese ühis-
andid juba ametlikult „Kaukuse Põhise“

IV organisatsioonide kongress peeti 1899. a.
Nalga*, kus uuesti tõsteti üles usutöömehena
ühisus. Valiti 6-liikmeline usutöömehena
toimkond, mis hakkas tööl Tartu, kau-
muse Põhise juures, ühineks jättis omalt
poolt veel 2 liiget võttes juurde
valdama ja oma juhatuse moodu usutöömehena
toimkonda otsused muudatult tähtsaks.
Kesktoimkonna ühisaandeks jäi see usutöömehena
ühenduste liide ehk ühineks põhi-
kirja väljatöötamine ja sellele aru-
tuse nõudmine³⁾ kesktoimkonna juhatajaks
valiti A. Gengstein

1) Eduard Keskise, Eesti usutöömehena 1906-1931, Tartu
1931, lk. 8.

2) RAKA, f. 3818, nim 1, s. 5, lk. 16.

3) 4. ühineks Eesti usutöömehena 1906, 865

Aastaraamat 1899, lk. 12-16.

* III usutöömehena kongress peeti 1897. a.

Kaemuseltid vastavalt ajavõrtele asu-
davad laiapüüserit ja mitmekülgset te-
gevust. Peale kaustumisõ pidades nad oma
iluhardus töita rahva üldharidusliikumise
ja isegi kultuurharidusliikumise taset, pan-
nuda võimalust raba aja mitmekülgse

kaumuseltide tööjõud oma tegevus-
aladelt jagunes kaheks: 1) atseks kaumus-
töös, h.o. alkoholisõraste võitlus ja
2) kultuurharidusliikumise töös.

Alkoholisõraste võitlus, mis oma tevari-
muga oli suuremad võitluse rätte, formu-
sialgu rägaspool kaumuseltse.

Erinev teateid valdade palvetest võit-
luse selgemises võin ajavõrte ja juba
aastaid enne kaumuseltide aretamist.

Aludes võitluse võitluse ja eiles sel-
lega võitlusemarike - võitluse vastu, ei ol-
nud rahval kaantada ei kohaliku uel-
õigest ega niid mõjuvaid vahendeid. Oli
süü ^{ainult} õiguse aretamistelt paluda võitluse
võitluse selgemist, et sageli see ei sad-
atud tulemust. Siiski aretamist see võimalik
maksimaalselt ära. Palvetaja saadeti uel-
mangu - ja aretamist, rahardus -
ja aretamist, aretamist ja meijale."

Osalt saadeti need palvet atse rahva

poolt. Enam aga kasutati kohalike omavalitsust ja palveroja raatjast oli siis ras valla läbi, peenest- või võlno-gu. Palverojadele nimitati vastuse and-misega "kõrvalt", et kohalikel omavalit-susel puudub õigus nõudmise vitami- seks" või vastati koguni eitavalt.¹⁾

Enimikel aastatel olid rahvuseltoid. võttsid vastases võitluses üsna tagasihoid- liinud. Mõju avaldas siin usutoimkonna juhataja St. Grenzsteini naisõbratris poliit- tina, kes igas ühisuses kartis sattuda vastuolule rahvusvõimeidga. Nii I rah- vusseltside kongressil 1892. a. peeti St. Grenz- steini ettepanemisel mittesõbratris paluda võttsid riigiparameet ja otsustati jää- da äraotstarvali siinotale.²⁾

1890-ndate aastate usuparim tungis rime- tatud võitlus ka rahvuseltsidesse.

Kohalikul rahvuseltsidel hakkasid raat- ma subuuride palveroju võttside teema- jaas muutmise kohta (kuni rahvuselts 1896. a.), võttside sulgemises (Tavastu rah- vuselts 1898. a.), riigi alkoholimüügi koh- tade aramise vastu (kuni rahvuselts 1899. a.)³⁾

1) Postimees, N° 133, 25. IX 1891.

2) Saamas, N° 292, 8. XI 1899.

3) Saamas, N° 133, 25. IX 1891.

4) Enimene üleüldine Eesti Rahvus- Seltide koosolek, 825 kallade ehk Aastaraamat 1892, lk. 154.

5) R.A.K.A., f. 2389, nim. 1, nr. 122, lk. 349.

1896. a. organisatsioon, karsuse sõda" ei mees
k. Koppel karsuseltside poolt subventsiooni
palkeringide saamiseks, et viimane siin
sataks küigi vünamonopol ja õllepooside
järel kindlalt valvataks.

Seuremat mõisal piirdesid karsuselt-
sõda mõjuvõimade omavalitsuse võtmine vastastele
võitlusel. Paljud karsuseltsid pöördusid valla-
valitsuste poole ülesandeteega võitluse sul-
gemiseks energilisemad sammud astuda.

IV karsuseltside kongressil 1899. a. j. Tõega
ettepanemul autab unidas valla omavalit-
suse võitluse viiriparemisel õhutada.²⁾

Kongress otsustas usutõrmaonnale teha
ilusandus koguda ja anda välja vii kaa-
natuna võitluse sulgemise kohta käivad
materjalid. K. Grenzsteini juhatusel töötas
alakoordlik usutõrmaõnne aga jättes selle
ja muud sammud alkoohli müügi-
kohtade vastu teostamata, pidades kai-
detaraks usutõrmaõnna või karsuseltside
riiul vii asjus edemast ring soovitas
seda eamisil teha.³⁾

Ei ole teateid võitluse sulgemises esi-
tatud palvete arvu kohta, küll aga
sulustud võitluse kohta.

1) RAAK, v. 2389, nm. 1, st. 122, lt. 349.

2) 4. üliüldine Eesti karsuse seltside koosolek, EKS
Aastaraamat, 1899, lk. 9-10.

3) Viis Eesti karsuse seltside saadikute kongress,
EKS Aastaraamat 1900, lk. 143-147.

kõetunde arv vähemini näitab alljärg.
nev tabel: ¹⁾

1889. a.	Siivinaal	1912	kõrval	,	Enstinaal	491
1890. a.	— " —	1868	— " —	— " —	— " —	484
1891. a.	— " —	1841	— " —	— " —	— " —	482
1892. a.	— " —	1834	— " —	— " —	— " —	486
1893. a.	— " —	1799	— " —	— " —	— " —	480
1894. a.	— " —	1864	— " —	— " —	— " —	468
1895. a.	— " —	1621	— " —	— " —	— " —	444
1896. a.	— " —	1670	— " —	— " —	— " —	457
1897. a.	— " —	1580	— " —	— " —	— " —	443
1898. a.	— " —	1657	— " —	— " —	— " —	480

Kõrge suurem ole vastas laager, Siivinaal. üldiselt jäi võtude arv meelgi viil. lalt tõldeks. Kinnades ei oleud alkoholi. müügi- ja ostude vastand võtused näinud. väinut edu, kuna linna omavalitsus-ud olid sama sodantun vää, us ole notud alkoholistaatrite ringkondadega.

Juba oma ametamisest peale kanno. sid kannuseltid tegelima meelkumlan. duksinu tööga. Enne olid vill olemas laulu- ja närguseltid, et olid ole väks ja maal peasepu juudusid kannu- usused.

Nõied kannuseltid allendasid eesti koograt kannu-eraku tegevest, eesti oma oratru- runde tõredega mitmesuguselt aladelt

¹⁾ RAAK, p. 2888, nim. 1, si. 122, et. 355.

tähtselti raamgusid inimusi filosoofid,
astronoomid ja geoloogid põlvitöö, looma-
kasvatuse ja kodu elu probleemid.

Silmapaistvaim uude poolt olis Taitu
, kassuse sõber. Seltsi soovaldati regu-
laarselt rõõmlikult väga esinudel tu-
madel. Märtsis 1896. a. otsustati peeti 4
loengut, mis käseldi ebausust-spiritismist,
geoloogiast¹⁾, Galileist ja koperaadusest²⁾
ning näguriistadest ja meesriist³⁾.

See värssemater seltsides aendati. Lõu-
gute pidamist aktiivselt. Märtsis Tõstamaa
, "dames" oli 1893. a. 20. õpetlenu sõnet
peetud⁵⁾.

Osades seltsides peeti kõnesid kasvat,
sagu õpetääl⁶⁾.

Kaasuseltsides peetud kõnedel oli
uue tähtsus nende raudu lovitatud
teadmisel ja silmaringi laiendamises. Kõ-
neljatena esines sageli palju lihtsaa-
nend, nii et kaasuseltsid kujunesid
teatavateks kõnelubideks. See kõnelu-
tus tõmbas laimand kellel sel määral
kaasa, et arutas kodaruses kahtest. 1898. a.
III kaasuseltside kongressil seisis H. Kaas,

1) Postimees, N° 220, 7. X 1896.

2) samas, N° 226, 14. X 1896. ja N° 239, 1. XI 1896.

3) samas, N° 231, 23. X 1896.

4) samas, N° 239, 1. XI 1896.

5) Olevik, N° 3, 17. I 1894.

6) Postimees, N° 270, 4. XII 1898.

et saaksusultides lihtsaks, rõõms ja
tahab rõõmida inest, nong, muu ma
kardusega mehi ja rõõmida ei lastagi." 1)

Teoses klassitsistide siinestamisega te-
võttes võitlus ka kultuuri veldkonnas.

"Igas saas, aegs, katvuse on ras, rah-
mest..."; kirjutas N. I. Lemm. "Igas rahvuslase
kultuuri on ras, rahvusliku kultuuri." 2)

FK rajandi kisel poolal avaldus rabe kult-
tuuri - demokraatliku ja antidemokraat-
liku kultuuri olmasolu ring võitlus reade
vabed ka esti rahvusliku kultuuri. Su-
jumus antidemokraatlik, rahvete, aaut-
liku kultuuri ol mõnise, pastriite ja
rationalistliku kodarliku kultuuri; de-
mokraatliku kultuuri elementid aga alid
sünnitatud tsöfaraate kuldade poolt.

Parad kodarlikud kultuuriultid
olid emaldunud rahvast ja demon-
kraatliku kultuuri aurdajaks said nüüd
saksusultid. Võitlus realistliku teatri
est, selle rahvalike traditsioonide est
arvus juamiselt saksusultide eavade.
See oli võitlus tagurliku balti kultuuri
kainutamise vastu, võitlus kodarliku kult-
ti kaatsoontlike olmasu vastu.

1) RAKA, f. 2389, nim. 2, vi. 449, li. 4.

2) N. I. Lemm, keitilisi määneid, rahvusmõistmuse
kohta, Teosed, 20. id., Tallinn 1955, lk. 15.

1890-ndatel aastatel valitakse eesti juhti-
vanemat teatriolenditeid, esialt, "Vas-
nuises" pseudodramatiline rool. "Vasnuis-
e" esimisel olid nii linna- kui ka ma-
seltide lavadel domineerivas värväärtes-
lineid jändid ja melodraamad.¹⁾

Uutel demokraatrilistel alustel soovatel rah-
vusseltside nähtingidel tekkis vajadus uue,
realistliku dramaturgia järele. Selle üles-
ande täitmisel A. Kitzberg. Tema loomingus si-
mest puudusid näidendid, "Punga Maat
ja Uba. kaard", "Põla-Peetri testament",
"Rätsep Oka", "Pime talus" jt. olid pea-
sugu töögil ravisusseltside lavadel.

Kaususseltside nähtingide algatusel
tulid uuesti lavale kordula, Kunder
ja Jakobsoni näidendid, mis rahvael
olid uuusteks.²⁾

Ei põrustud tagasi ka nähtinganduse
alastute, nagu Ibseni, Iudeni, Manni, Haupt-
manni jt. lavastuste ravisusseltside es.

Kaususseltside nähtingide tegemise mõ-
jul arenes eesti nähtinganduse ühiskondlike-
poliitiline ravisusselts. juba 90-ndate aastate
keskpaari ^{esimes} peoõhtute raganavade oma-
loomingut jilalaukude ravisusselts, milles jüt-
utati kohaliku tegelasi: mõrari, jäs-

1) P. Põldmaa, Tähtsamat ... , lk. 57.

2) sama, lk. 57.

toord ja uilamunafad.¹⁾

Laulusõõside avaras domineerisid k. A. Humanni, F. Kusileid - Laubmanni, J. Kap-
peli, M. Kärma ja teiste eest-keelkojaste
laulud.

Laususõõside laulusõõside, näiteringide ja orkestrite
võime saajandi võrre näitab järgnev tabel²⁾

1898. a. oli 16 laulusõõsi, 9 orkestrit, 14 näiteringi
1899. a. " 19 " " " 13 " " " 20 " " "

Tegelestel taasi üldiselt ei manustud. Mõ-
nes seltsis vahustati lauljad ja näitlejad
ümmarmasust, võimaldati tausta jään-
pidudele ju. Mõnes seltsis, nagu Valga kaus-
suseltsis³⁾ ja Narva, "Õitlyas"⁴⁾ maastu te-
gelestel teatud taasi, mis oleks sisse-
tulenevusest.

Laususõõsliid olid esimestes järele-
võttes kaamatukogude ja lugemislauldade
organisatsioonide alal, eesti maal. Suuri kos-
tusi valmistas rajava loo karkimise. Narva
"Õitlyas" kaamatukogus lubati armult
meheheltsid kaamatuid⁵⁾ Mõnused ei an-
tud üldse luba.⁶⁾

1897. a. kaamatukogude arv ulatus 7-ni

1) P. Põldroos, Tähtsimeid... , lk. 57

2) laususeõõsliid 1899. a. andmed, EKS aastaraamat
1900, lk. 178-181.

1898. a. kohta andmed saadud m. Hõnuselt.

3) RANA, j. 2389, nim. 1, vi. 122, lk. 367

4) "Portinuse" N° 53, 6. III 1897.

5) O. Kallas, "kaususeõõs tegevuse 50 aasta eest", "Tulda
Eesti", N° 12, 1924, lk. 376.

6) RANA, j. 2389, nim. 1, vi. 122, lk. 361.

ja lugemiseleandade arv 4-ii¹⁾ 1898. a. oli saarusseltsidel 8 kaamatukoogu²⁾

Enalgu korraldused saarusseltside peo-õhtuid ja noorlembid rooli- ja talu-kojadu, vaheldumisi rood sein ja seal. See tegevusmäär võtab ka suuremate seltside võrdlemisi laiale tegevusmaadist, mis tihtri kaaras teevet kihelkonda, se aritas saara ka lastema ühiskonna moodustamiseks. Tervest viijest aga andla suurem pöördumine, mis arada kaamatukoogusid või korda seltsi varandust, oli tegevus taristojas. Seepärast korraldi suurema kindlamat elukohta.

Erimesena meeltes "Tartu, Karsame Sõber" endale teinaja 1892. a.³⁾ Teinale järgne-rida tervet, viijes suurem as teinajas või kooskäimiskokkadeks. 1899. a. oli teinaja 14 seltsile ja eiktsalt kooskäimiskokkadeks 18 C seltsile⁴⁾

Erimesena otri endale maja saarusselts "Õitslija" Narvas (1898. a.)⁵⁾ Seda seltsid siiski teha ainult tegevamad seltsid ja juurde selle suuremates kesustes.

1) B. Sprunke, "Uz meistoria...", lk. 16.

2) "Saarusseltside 1898. a. andmed", "EKS Aastaraamat 1899".

3) J. Tõlv, "Karsame Sõbra" 40. aasta juubel, "Kilvoja" N:4/9 1931, lk. 105.

4) "Saarusseltside 1899. aasta andmed", "EKS Aastaraamat 1900", lk. 178-181.

5) M. Neumann, "Teadid Eesti saarusseltside tegevusest minevat aastal", "EKS Aastaraamat 1899", lk. 134-135.

1898. a. omaid maja arvelt 2 seltsi¹⁾

Toadivalitsuse läht saamusseltsid tal-
tust ei saanud. Valitsesõimud polnud
kuvatatud saamusseltside vastupidis,
püüti sellele ette veeutada igasugu-
soid taristusi. Kuna saamusseltside te-
gevus ei püüdnud ainult otse saam-
ustööga, vaid see käsitleti muudat-
probleem, mis saadeti, et seltsidest võ-
rad saamuste valitsusele ohtlikud jõud.
Selle vältimiseks püüti seltside tegevust
võimalikult fookustada.

Enim hilikas oli nõrkebade saamine.
Enne pidi kohalikest politseinist loo kannina-
lõne või loengu pidamiseks. Seejärel tuli saata
nõrkebade sõne kaudu uude ustikule originaal-
liga Peterburi tressorile kontrollimiseks. See
võttis aega 3-4 nädalat. Nõrkebade liik-
sam oli saamustest ette lugemine²⁾

Sajandi lõpul istendused saamuste.
Korralditi taristusi tegema suuremde saamuste³⁾
saamusseltsidele korralditi regu täielikult
sellama saamuste ürituste korraldamist, mis
ei olnud seltsi põhivõimade määritud. Nii
sellati võrreid, saamustööde asustamist,
näitemüüki jne.⁴⁾ Nõrkebade "Nõrkebade" soovis kor-

1) B. Spunin, "Uus uuepõlv...", lk. 16.

2) O. Kallas, "Tulid Eesti", № 12, 1924, lk. 376-377.

3) RAA, f. 2389, nr. 1, siv. 122, lk. 397.

4) samas, lk. 377.

valdada naabondinau laulejaid, mid
 sekunni poast ei astud sellas euba."

Phisija täendamise sel piirded ra-
 usseltid rist itendustest jääda, mid
 see tõustus ainult oraltelt. Sajandi lõpus
 oli mõned raakusseltid praegu ainsaks
 tegevus võimaluseks jäänud ainult puutute
 koraldamine.

Otseselt vaenukaul seltid raakus-
 seltiduse kaarvalitsuse suud rändasid:
 pastorid ja mõnikud.

Oli sõnuseid selle kohta, kuidas pas-
 tor oma jutlusest rõi muudell juhtemil-
 tel rotatas raakusseltid ust.¹⁾ See kordusid
 nad igati seltidest eemale; tulusas jäh-
 juses seltidus esinevat täiskasumise rööet
 ja m. "lõhetavastest", a.o. tantsu ja näite-
 mängu. Ka raakusseltidide usuvastalidest
 väljastumistest on olemas matujali. Nü
 Lapla raakusseltis selati 1897.a. veeras-
 turogudusele seltis kumme palmetundide
 pidamine.³⁾

Järgkindlat mõtleid raakusseltiduse
 vastu alkolimniigist kõrge suuremate
 tulude sajad — mõnikud. Raakusselt-
 iderastastest propagaadast eärsid nad

1) Postimees, №37, 15. II 1893.

2) Postimees, №15, 20 I 1892.

3) LAAK, f. 2389, nim. 2, siv. 35, lt. 8.

osete tegudeni. Nõni võtti võtudevastast
 liikumise osavõttelt nende kasutada ol-
 vaid maatunne ära või selgi saadamine
 ralla omavalitsusest osavõtte jootmusega
 võtore enne uelustuse tegemist soo-
 sikuil. Onapärane võtlusvõtte oli 1891.a.
 Tõstamaal võtmisele initsiatiivil loetud
 ametlikult registreerimata selts „Lott“,
 mille ülesandeks oli karsusliikumise vas-
 tu võlgastumine.¹⁾

Maatunne karsustele ja saaristele
 jätkasid karsuseltõid oma tegevust.

Maadeldes eelnevat perioodi karsuslii-
 kumises, võib märkida, et see oli eelõige
 aluste rajamise periood. Kujundati karsus-
 liikumise organisatsioonilise vastavate seltsi-
 de rätel ja nende üldised usmäägred ukas-
 tevriklumise aluseks, mille põhjal asundati
 edasist tegevust.

¹⁾ RAAK, j. 2379, nm. 1, nr. 122, et. 390.

²⁾ Odu 1614, karsusliikumise rajamise päevilt „küloja“,
 № 7, 1939, lk. 106.

2. Karsusustestid perioodil 1900 - 1904

Muut koogu sai karsusliikumine Eesti 1900 aastal, mil Baltimaal kehtestati kiigi viinamonopol.*

Septembris kehtestati kiigi viinamonopol 1895.a.** Tsaarivalitsus vajab reformi täiesti eesmärgel, piirides rändata, et selle eesandeks on alkoholi vii pakke püramine. Alkoholi ja võtsoide asemel sulguvusele meelilakustele orgaanismist ringi üigjoomise arjulistkause näitamisid pidid teostama loodavad karsusreformid. Tegelikult seisid reformid siin selles, et kaarata kiigi viite tähtis tulvallisus: alkoholi viin.

Monopoli kehtestamisega muudeti alkoholi viin kiigi ainuõiguseks, kes teostas seda oma viinamonopliuste kaudu.

Eesti kodanlus sekkus monopolisse

* Senini võttis viin loodatud alkoholist aktiivimaise, selle viinik oli sejuurkes täiesti vaba.

** Monopol kehtestati septembris 1895.a. (peale 10. aastat kiivitamisid) 4-1 subvermangus. Aasta-aastalt laiendati monopoli piirsonda.

1) vt. M. Raud, karsus reformid, "Eks aastaraamat 1900", lk. 121 - 129.

pooldaralt ja piüidri sulle tulekut üi-
 vendada jalaväinjad matmisega. Monopoli-
 lest loodeti abi võtade arvu vähenda-
 misel, rahva soovidega arvestamist nende
 selgentsel, mõistkude ja postarite se-
 rist sõbralikumad suhtumist karsus-
 liikumisse kui neil pole enam loota
 võtadest tulevatele isiklike tuludele
 ja.

Mõistkude ja karsus ajakirjanduse arendid
 monopoli suhtes järsult ehitavale seisuko-
 hale. Kuid mõistate riisitud järele
 langust ja kaisti minamüügi õigust
 kui mõistate vana piivilegi.

Ajakirjanduses tekkis äge poleemika
 mõistkude minamüügi õiguse kaotamise
 est tase maksimise poolt ja vastu.

Küsimus ealesis õigus mõistkude müügi-
 saast 10 miljoni rubla maksimisega kom-
 pensatsiooniks."

Eesti karsus monopoliisteen suhtena
 1. juulist 1900. e.

Monopoli tuluga vähenes alkoholimüügi-
 võtade arv alul surduvalt. Alkoholi-
 müügi võtad üldse olr Liivimaal enne
 monopoli 2872, rist maal 1691. 1901. a.
 498, rist maal 350. Vähenemine seega

"B. Sprunge, Uge usojin ..., ka. II.

72%. *Estimatsioon* enne monopolit 718, pärast maale 414. 1901. a. 152, pärast maale 66. Vähenemine 79%.
Lüüa juures pole avatud õlletootmine ja veinikauplus.

Rahva poolt saadeti palverõige, et võet-
side asemel ei avataks ka üegi veinikaup-
lust. Nõrkas "Postimees" kritiseerib Tudu En-
rast, kus kahtlusega taloliseid palverõiguse anti-
summalegi 100 allkirja.¹⁾ Tegelikult valituses
neid soovetud ei avastanud ja võetude ase-
melt tulid "monopolist" päid.²⁾

Alkoholimüügi tootmise avastamine kõi-
ras aasta-aastalt tõusma, eriti mõistlik
õlletootmisel.* Alkoholimüügi kaardid monopolist
algasid katkestada võrreldes peaaegu kolme-
kordseks.³⁾ Pikaajaline avastamine uuesti võetud,
osalt salaja, osalt vastavate lubadega.

Mõistlik operatsioonid võivad isegi alko-
limüügi õiguse kaotamine eelkompensat-
siooni määramine ja paljude õlletoot-
side allesjätmine tõttu. Monopolist muu-
das õlle tootmist ja selle muudatus
läbimüügi võimaldas tõsta võetudelt
kesti nii, et üldine reaktiivne võet-
side arv vähenemisest loolimaata jäi

1) Mõned arvud "EKS" kalandu 1905. lk. 57.

2) "Postimees" № 82, 14. IV 1910.

3) "Sakala" 16. 36, 2. IV 1903.

* Õlle müügi algus vaba, ei muudunud monopolistis teinud.

4) Mõned arvud, 8. 5. 1905. "Sakala", 8. 11. 1905, ka-
103, "Sakala", lk. 1169.

enam-vähem endisus ja niigilt saadud
sajjutasi võis lugeda pealrauba sa-
dud sulus." Traarivalitsus lõi esialgu
võiklult alkoholiniiigilt võrgid rase-
meid.

Monopoli puudust nähti varsti läbi.
Seid kritiseeriti ka kohalikus ajakirjan-
duses.¹⁾

Naatamata sellele, tekkisid raskuselt-
sides illusioonid, et traarivalitsus on asub
monopoli abil, vastavalt antud lubades-
telle, alkoholiniiigikohtade vähendamisele.
Lepäcoot kirjuti 1901. - 1904. a. aiault um-
bes 20 sulgemispalu kirja, mis 1900. a.
üksnes oli teateid 25. juhtumist.²⁾

Aastad 1900 - 1904 näitavad raskus-
seltide edasist juurdumist.

Uusi raskusseltse asutati:³⁾ 1900. a. - 9. juu-
li "Kuudus", Tartu, Ugaunna, Anija, Laim-
jala, Kikula, Mustre, Riia usti raskus-
selt ja Linnuõra ning Peeter-Pauli rask-
usseltid Venemaa kubermangudes.

1901. a. asutati 7 raskusselti: Kou, Aadi, Aud-
u, Vändra, Hallik, Muku, Keradi, Viivara,
"Kilvoja", Laasava, Priius, Anbla, Budja.

1) RAkA, f. 2389, nim. 1, si. 122, lt. 429.

2) "Postimees", N° 2, 3. I 1902.

3) O. Hruu, Kõrvaldevastane... lk. 4.

4) Jätkunud näited altside asutamise kohta EKS Aasta-
raamatutes a. 1901 - 1905.

1902. a. asetati 3 raasuseeltsi: Kuigatsi, La-
gei, Laane, Tisane, Lõprus

1903. a. asetati 3 raasuseeltsi: Akhatu (Oti-
pää), Mirasilla, Pärnese, Lõrnuur, Vapuis

1904. a. uusi raasuseeltsi ei asetatud

1900 a. oli uute seltside asutamise arv
väga suurem. See on selitav küll riig-
monopoli ja raasusekspoliitoriumite sisselad-
misega, millega raasused lootsid raas-
kuskliinimisele ararannate võimaluste saa-
lumisse.

Nõu asetatud selts ei osutanud
ellujõuliseks ja samuti lihvitud mõni
raam asetatud selts, Seega ei osva-
nud seltside üldarv raasuse seltses, vaid
reude arv ja suurem määras järgmis-
selt.¹⁾

1900. a. seltsi 50, liikmeid 1679 (52)

1901. a. — — 57, — — 2678 (55)

1902. a. — — 59, — — 2262 (53)

1903. a. — — 61, — — 2493 (53)

1904. a. — — 61, — — 2032 (41)

Liikmete arvu juures selgub on
mõned seltside arv üllat andmed
olmas. kuna see seltside kohta andmed
puuduvad, siis on seltsiliikmete ar-
v andmed vähesed 865 kahtlase mõtuga aa 1901-1905.

tud üldar tegelikult värsen. Andmeid
mittevastand seltsid vahelduvad aasta-
aastalt ja täiesti vastand nende
kotta enam-vähem samad uskmised
sui auandisatjate kotta, sepa võis
kassuseltõde liinust üldaru 1904. a.
arvestada umbes 3000-i.

1904. a. lõpul olimessevad kassus-
seltõid jaguseid teisivaaselt:

Liivimaal: maal 30, linnades 5, kassus 35	uhk 51,4%
Laanmaal: --- 2, --- 1, --- 3	' 5,3%
Eestimaa: --- 15, --- 4, --- 19	' 33,3%

kokku: maal 47, linnades 10, kassus 57

4 kassuseltõid olid eest. auandisatjate väga-
pool Venemaal ja Riias. Nõueldes 1899. aas-
taga on Eestimaa uskmangus kassus-
seltõide juurdekasv olud suhteliselt värsse
seesem kui Liivimaal, misgi Eestimaa 3/5
seltõide üldaruust (1899. a. üle 7/10) asus nel
Liivimaa oras.

Pöödelise tähtsusega kassusliinust-
as oli 1900. a. Sigandi juhtud V kassus-
seltõide kongress. Kongressil moodustatud
uus uskmangond valis juhatajaks H. Pi-
nani septe A. Gerzstini asemile, selle
liialt uskmangõid polütrina ja sellest
1/2. Riis Eesti kassuseltõide saadust kongress, „8 kS
kastaragust 1900“, lk. 139 — 175.

tulenev ülevannete täitmata jätmise
tehtasid rahulolematust.

Kesktoimkond pidi edasi töötama, kaus-
kuse tööga juures Tartus. A. Grenzstein
ei tahtnud loobuda oma pensioni
rahuasulinnustest ja püüdis seepärast
'kauskuse tööga' saavutada, mis tal alg mõ-
ju, loobuda uus kesktoimkond oma säi-
alla. Sellega on seletatav, miks 'kauskuse
töega' püüdis juurata kesktoimkonda te-
gema. Kesktoimkond pidi astuma 'kaus-
kuse tööga' liikmes ja võta selle astu-
nd tult läbi astuda seltsi soovidele.

Kesktoimkond polnud siiniste kiitendus-
tega võrre ja kannas otsima uut asu-
koha. Kesktoimkonna suures raskuses
H. Pögelmann ütles, et kauskusele
'kauskuse' juurde tööle, kuid tema juures
kauskuse tööle sell, langes see võima-
lus ära.¹⁾

Lõpuks asus kesktoimkond töötama
kolga jaani kauskusele. Esmärki juurde,³⁾
mis andis täielise tegevusvabaduse.

Kiljandi koguses ravis usutoimkonna
uuri järgmise kogusesini. 1901. a. palusid

1) RAKA, f. 2389, nim. 2, nr. 110, l. d. 13-14 ja 64-65.

2) samas, l. d. 34 ja 44-45.

3) Eesti kauskuse seltside usutoimkonna ja Eesti
kauskuse seltsi. Esmärki kirjanduse komisjoni
aruanne, gujevris (Tartus), 1902, lk. 4.

kongressi korraldusteskimele lüüa tagajärgidelt
 nü "Valvaja" Tallinnas mis se "Kõrge
 Tõbe" "Tõbe".

Kirjalikult järelpärimisel²⁾ teatasid 30 kor-
 rusele, et nad uskoimekonna edasist te-
 gerest soovivad, kuna 2 vastandistavalt
 ("Parde" korraldust ja "Kõrge Tõbe")³⁾

Kesktoimekond otsustas tegerest jäb-
 rata, kuid mitte enam uskoimekonna
 nime all, vaid "Eesti Kõrge Tõbe" Kes-
 märgi "Kirjanduse komisjoni" nime all.
 Sellisest otsusest võis uskoimekonna üin-
 mid korraldust "Esmärgi"⁴⁾ See samm võeti
 ette nähtavasti sellis, et ära loida va-
 estusvõimeid rahelisegamine, kuna us-
 koimekonnal puudus ametlik ära-
 kongressi ärajäämise tõttu.

Komisjoni sai pidada ainult 4 korral-
 duse, mis oli oma tegeruse unaitud
 õpetama 1901. a. kirjanduse, sest loodetavalt
 saadeti komisjoni ja "Esmärgi" juure
 salakärbusi. Kuna oli näha, et niim-
 gustes tingimustes pole komisjonile võtma-
 lise rahu töötada, mis oldigi ma-
 ritud tegerest õpetama ja anti va-

1) Kesktoimekonna ja "Esmärgi" kirjanduse komisjoni
 aadress, lk. 7.

2) vt. viies kirjanduse Eesti korraldustele, 10. märts 1911.

3) Kesktoimekonna ja "Esmärgi" kirjanduse komisjoni a-
 aadress, lk. 7.

4) sama, lk. 8.

kaandus üle, kasuse sõbra¹⁾

Sellega esivõeti ühine vastuvõtt. Aastavaamatute väljandmine kaandus nüüd Tartu, kasuse sõbra²⁾ kätte, nende age oli väinamur juhies ja ususeas H. Reimaa.

H. Reimaa niii läbi täiskasuse nõude seltsides. Ta õhutas kasuse seltsi tegema, ehitama seltsimaja jne.³⁾ Reimari tegevusele õhutamise jät age asemelt at-se kasuse töö kaandusse. Ta arvas, et kultuurkaanduse töö on kasuse liikumise taotlusel. Sõulu ja rättemängu tunnustas ta asemelt seotud, seotud neid karastatuse vahelaladana ja juttasse neid silmas kasuse seltsi.

Kultuurkaanduse töö toimus kohalikus seltsides siiski endises seenas. Jätus nõude pidamine, neid taotlusel oli lubade saamine kasuse. 1900. a. oli amandid saotud 32-st kasuse seltsist asemelt 8-7 puhtud võrsid, kokku 79 (kullust, kasuse sõbra³⁾ 41).

Süü peale tõusis nõude au mitme-

¹⁾ Kesktoimkonna ja „Bismarcki“ kirjanduse komisjoni auarke, lk. 9-11.

²⁾ H. Reimaa, Eesti kasuse seltside tegevus 1901, „EKS aastavaamat 1902“, lk. 175.

³⁾ Eesti kasuse seltside 1900 aasta amandid, „EKS aastavaamat 1900“, lk. 186-189.

wordiselt suuremas ja rohkem on au-
andud raamatud raamatukottides peetud
5 aasta (1900-1904) jooksul vähemalt 1281
kõnet, usunult aastas ulatki rohkem ligi-
malt 6, mis on aga poole vähem kui
ulmudel perioodil!

Kõnedes käsitleti endiselt kõrge mitme-
susega probleeme, afreelilise raamat-
propagandale oli siit peibendatud ai-
melt osa. Kirjades aruavad suuremad raam-
tuskottid rohkemalgi määratlasid rah-
valise populatsiooni hädasid ja laenguid,
mis olid oma mõju teatavasti rahva-
ühiskondades. Kõrge edukamalt tegutses
alal Tarku. Keskuse Jõel: Soen-
gute läbiviijana olid siin üliõpilased
J. N. Neri juhatusel.²⁾

Keskusekottide raamatukottide arv kas-
vas 10-elt (1900.a.) 21-le 1903.a. 1904. a. lan-
ges 15-elt. Sügemindeandade arv kasvas 10-elt
(1900.a.) 25-le 1903.a. 1904. a. langes 23-elt.³⁾

Need raamatukottid olid peajudes roh-
kades oma koosseiselt ja raamatukotima-
luselt täielised rahvaraamatukottid, si-
aldades tollaajast parimat isyändust

1) andmed võetud EKS Aastaraamatute (1900-1905
araldatud raamatukottide avarannetest.

2) RAKA, f. 2389, nom. 1. vi. 122, pf. 461.

3) andmed võetud EKS Aastaraamatute 1900-1905
araldatud raamatukottide avarannetest.

ja need asutati ka mittemuinsu. Lu-
gumisaade telliti aruvalt ajalehti. N.
Pimari algatusel asutati 1903. a. kassuse
"Iiba" juures kassuselehtide ühine ka-
duslik raamatukogu.

Jätus laulukooride, orkestrite ja näite-
ringide asutamise. Suuremaid nähtavaid kas-
musseid sellest tegevusest nähtavad järg-
mised andmed:

1900. a.	oli	17	laulukoori,	10	orkestrit,	12	näiteingi
1901. a.	"	30	— " —	, 28	— " —	, 36	— " —
1902. a.	"	35	— " —	, 17	— " —	, 30	— " —
1903. a.	"	39	— " —	, 20	— " —	, 36	— " —
1904. a.	"	23	— " —	, 14	— " —	, 28	— " —

Mõnigi kassuselt korraldas oma näite-
ringi ja laulukooriga kongresse¹⁾ ja oli väl-
japaistral kohal oma muusikase-
tsioonist, saagu nähtavaid avustusi.

Kõnuti Eesti kirjanduse näidendi-
seisid repertuaaris kaasaegsena. Näites
Nigardi "Vabaduses" lavastati korduse
"Päevane mees" ja "Saunaa õunapuu",
"Järvkivi", "Aetui ja Sina", "Kõik kugi", "Pung-
kaid ja Uka-kaid" walg. Nara vanaga
ja roos roosiga; aga ka "Ibseni, Noor",

1) RAA, s. 2589, nr. 1, vii. 122, l. 443.

2) andmed nähtud EKS aastaraamatutes 1900-1905
avaldatud kassuselehtide avarustest.

kalbe, Jõgevi" ja läti kirjanduse Blaumani
 "kadunud poeg". Tähtsaima näitlaseks
 muusikas oli M. Gorki. Põhjas lavastus 1903. a.,
 mis mänguvaras püsis 1906. aastani.¹⁾

Näitlejad ja näitlejühid. olid asjaar-
 mastajad isalike tegelaste seas. Palju-
 dust neist kuulusid üldtuntud lava-
 jõud, nagu August Michelson (Mikheelson),
 Eduard Luurim, Maimu Anto, Leino Anto
 jt.²⁾

Laulukoovid ja orelid võisid sa-
 nuti isalike asjaarastajate juhtimisel,
 korraldada võtmete ja laulupäevi. Pärnu
 "Valgus" korraldas 1900. a. esimese Pärnu
 laulupäevi.³⁾

Sajandi alguses olid maal ja linnas
 linnas laulu, instrumentaalmuusika ja
 näitemängu alal erioht koostööse
 vääring, ne polnud enam asjatähtsuse
 valendris, vaid ulati tähtsamat eluval-
 deid.

Koostööse tegevus aitas kaasa täi-
 lisele demokraatlikule teatri kujunemisele.
 Näitemängu linnades, nagu Valgas, Võrus,
 Pärnus ja Kuusmaal püüdi just koostöö-
 se tegevuse asjaarastajate näitemängu-
 sead.

1) P. Põldroos, Tähtsamatad... lk. 47.

2) sama, lk. 54.

3) Akh. Oksa, Suure töö tüdruku külmajärgid N° 8, 1950, lk. 127.

vastes selle aluse, millel kõigem auju-
 nistid nägja püstitad teatrikollektiivid.
 Just narkusseltside näitelavade saadud tui-
 gis näitamine realismi eesti näitekunstis!

Peale kultuurhoidusele tõi kaasa nark-
 usseltsides tegelama ja spordiga. Kuu-
 anded ei võimalda selle kohta ülevaa-
 det, on ainult üsiniud teateid. "Õitli-
 jal" on esiletoodud teened Narva spordi-
 liikumises. Juba 1900. a. kaasaht seal so-
 valdama "tervisine õhterd", millest õi-
 ind osa võtte võin aajas kuuitalud ja
 välgatpoolt seltsi!

Litendused tööli- ja vallamajade ka-
 sestamisel suurendasid seltsi- ja teenajade
 muu teemist. Teenajade asutamist peeti ühti-
 tähtsaks just monopoli riiseseadmisel kus
 võtuste arendajad teenajate juatuskoh-
 tadena¹⁾

Najalre kaha muuteti liikmetelt või-
 pangast lamus, tasuta töö ju. abil.
 Siis muutid sel teel 1904. a. saas oma
 maja muudreda aruult 5 seltsi: kolga.
 Jaanus. Bernärs, kausi. Sivakini, kuu-
 salu, Peene, Pärnu, Valge ja Narva

1) P. Põldroo, Tähtsamatid... lk. 56.

2) Postimees, N° 13, 18. I 1900.

3) vt. Teine kuuikini Eesti narkusseltsidele, Hõpelt 1910.

"Nõitleja".

Karsuseltõde lootid abi maatõrsumitelt ja seetõttu suhtusid pooldavalt nende loomisse. Ahtuult maatõrsumiste asotsiatsiooniga ebaõnnestunud, ast Baltimaadell, neelgi suuremal määral kui Keemiaal, said maatõrsumi liikmetes alkoohli- niigi suuremest huvitatud mõisade ja töösturid. Et oleud seet usku ja sunduselt maatõrsumite liikmeks määratavate kõrgemate külgametlike karsus- pühituse. Tõttu maasõna karsusmaatõ- rsumi liikmetes olid: maasõna ülem, linnaeja, politseimeister, arhiivivalitsuse ametnik, maasõna haaringpeator, maasõna rahukohtunikud jt.²⁾

Maatõrsumi kongressil Viljandis avaldati rõõm, et karsuseltõdele võimaldataks maatõrsumis tegevuses roosa käikida, et mü- nased oma tööd võimalikult kohalike seltõde saude ajand ja need igati toetaksid.³⁾

Kuulatõrsumid avaldasid rõõsalle- kut rõõngas roostõis, rager este- seelset karsusrijandust levitama, raha-

1) Eesti karsuse seltõde 1904. aasta aastand, "EKS Aast- raamat 1905", lk. 168-171.

2) Postimees, Nr 82, 14 IV 1900

3) Nüüd Eesti karsuse seltõde saadikute kongress, "EKS Aastaraamat 1900", lk. 150.

enne saavustegelasi taotajaliikumise * võt-
ma ja.

Kuna unatöömehete ametlik koostis
jõi muutmatena, siis saavustelised piirid-
ed saada võimalikult suuremal hul-
gal oma liinived taotajaliikumise, et
selgi piiratud tel avaldada teatud mõ-
ju. Siis naasorra saavustöömehete
piirid taotajaliikumise saavuste võimalust
atendades võtta vastu ainult saavustel-
sede esimehi ja enam kaistud inimesi.
Nii võeti liinived mõistlik ja mõisava-
listajaid, kuna saavusteliste liinived
jätti vastu võtmata!

Taotajaliikumise arv kasvab uue 1902. aar-
tani, mil nende arv liinivedal oli 447 ja
Eutimaal 225, 1904. a. vastavalt 358 ja
136.²⁾

Kuulajaliikumise esimeses iluandeks
jõddi olema alkoholi müügi saduste täpse
täitmisu järgi valamine. Spandijanduses
närgiti vorduvalt unatöömehete tegev-
setest sel alal. Nul enam, sad mõne
kohas eärid otsele alkoholi propagee-
rimisele.³⁾

* Taotajaliikumise varti naasorra saavustöömehete reu-
de vast, kes tahtsid unatöömehete taotada ka riinivedu
tegevusega või võtkovalt 5 rtt. liiniveduga aat.

¹⁾ RAAK, f. 2389, nim. 1, sü. 122, lf. 476.

²⁾ saavas, lf. 476.

³⁾ RAAK, f. 3916, nim. 1, sü. 3, lf. 4.

kuratooriumid e õigustanud selle
asutused lootsid ja ilmselt pettumuse
välendajaks, et tahtjalinnuste arvu lan-
gus nii nähti ära, et suutavusest
saada midagi praegilist võrds. Arvult
väga vähesed seltsid said matemaatilist
laadust.

Valitsusvoimud tegevdasid suurel mää-
ruse seltsidele. Kõrvaldused niisid näi vaevalt,
et mõni selts peaks oma tegevuse lõpetama.
Nii siinutati. Tõstamaa raamatuse, kuni
tegevuse lõpetamise kohta pärast 13. aastat
aristatusest: „Kõrvaldused, mis suure seltsi-
de edendaja on, seelata ära, viisama
ja rahvapõlud. Mis peidavad seltsi istu-
tud rahvale soovimisel jamauna? Et ni-
dagi... kaamatusest loeti nel ette. Rah-
vas vähesed soovimistest. Viisama vähesed
ja eimaste arv.“ Tõlkes, et kuivade
seutamisest loo saamine. Bestinaa ku-
bermangus tuli soovimaja, soovimise
pidamisest suureks, luba valla valit-
susest, soovimatajalt, viisimatajalt
ja rahvasõelide inspektorilt.²⁾

Maatavalitsuse suure auksuse esile
protesti vormu, mis plahtas 1905.-1907.

¹⁾ G. Luiko, kätkest valmuat, 665 postaradamat 1905;
lk. 112.

²⁾ RAHAT, p. 2319, nim. 1, siv. 122, lk. 467.

aastal revolutsioonipäevil
 käimas töölisele rahale ja revolutsioonilise liikumise tänuks meile rahvuseltide liikumiseks uusis. Kõikjal
 alid ning legaalsed organisatsioonid, millel on võim ja töö-
 lised. Suutetu kogus rahvuseltidesse palju esindlikke töölisi, kes tõid sisse
 poliitiline tegevus, mis antakse avaldus järgnevat revolutsioonilist sünd-
 musta.

II peatükk
Kaasusliikumine, 1905. - 1907. a. revolutsiooni
perioodil

1905. aastaks olid Venemaal väljarehitud
nõud tingimused revolutsioonilises liikumises.
Eesti eestlased põhiliselt saanud teavard
majanduslikud ja poliitilised vastused
nii Venemaalgi. Vastuolusid simealdas sime
võll rahvuslik rõhmine, nii balti aadli
sui ra tsaarivalitsuse poolt.

Revolutsioonilistest liikumistest Eesti võt-
sid massiliselt ra proletariaat, talurah-
vas ja progressiivsed karitlased.

Võitlusest ei saanud tõrvaki jäista
ra saasuseltsid. Kaasuseltsid ei muutunud
muutunud rahvakultuuri kogumisaokes,
sui aitasid teavard päevaprobleemide.

Kaasuseltsid olid tsariliselt võitluse
sulgumise eest peitava võitluse initsiaa-
tooris. Kohalikul kaasuseltsid algatasid
kõikumise valla voli- säis- või peemustekoogu
võotluse, kes sime jalvõija oma otuena
edasi saatis. 1905. a. otsustasid vastava pame

saatmist vähemalt 13 valla kändrogu, 4 per-
redeste ja 3 rollirogu.¹⁾

Üldse töötis 1905. a. vabariigi tingimus-
tes alustati mingeidoktade selgumise palvetu-
ava vähemalt 65-0.²⁾

Eesti teaduslaste võitlus 1905. a. tel-
sel poolel roosi üldise revolutsioonilise võit-
luse ulmusnatsioniga, mille sammuseltade
poolt mitatavates nõudmistes kannasid si-
nema poliitilised motiivid.

Harida sotsiaalselt, "Õudja" näitena töö-
tas välja 1905. a. augustis 10-st puuatriot
koosseisuga petitsiooni, milles nõuti: täielikku
kõne-, trüki- ja koostamisvabadust, sotsiaals-
muraatööriidite niinrae loetuse andmist sotsiaals-
muraatööridele, kohaliku seltsiõigust rahva-
häälituse alusel, igast kihelkonnast olgu sotsiaals-
muraatööriidite häälitõiguseõigus liinimes-
ias sotsiaalselt erindaja ja sotsiaalselt sotsiaals-
muraatööriidite olgu sotsiaalselt täie-
õigusega erindaja, sotsiaalskongresside pidamis-
õigust, niinrae loetust sotsiaalsliinimesele.³⁾

Kõneles samasuguse petitsiooni töötas välja
ka jõhvi sotsiaalselt, kirj.⁴⁾

Pärast ontobitumme poliitilist üldistumist
jätkus nime revolutsioonilise liinimese töös.

1) RAKA, f. 2589, nr. 1, si. 122, lk. 496.

2) O. Ibris, kõrtsidevastane... , lk. 4.

3) "Õudja", nr. 64, 19. VIII 1905.

4) RAKA, f. 2589, nr. 1, si. 122, lk. 514.

Eesti kodanlus juudis laarata eesli-
 noorilist liikumist enda rõju alla. Ko-
 danluse partei, mu. eduarakonna esinda-
 jad kutsusid 27. novembril, 1905. a. Tartu
 vabariigi üli-estilise rahvaasutuse koosoleku,
 mille peale linnade ja valdade esinda-
 jate saadeti ka 19a seltsi poolt uus em-
 daja. Koosolek ka, Bürgemeistri saatis järg-
 kes rahvas: revolutsiooniline demokraatiline ma-
 nus (500 saadikut 800-ist) valdus kodanluse
 pooldajatest ja pidas oma koosolekut üli-
 kooli aulas.¹⁾

Mõnel koosolekul võeti vastu otsus ka
 alkoholisõimuse kohta. Bürgemeistri peetava
 koosoleku vastas otsus: "Alkohooliste jookide müü-
 gikohtad... pandagu kokku kogu enamuse abud-
 ninu päale kinni. kui monopoli, võeti ette muud
 joogikohta... kinni ei panda, mis... koro teinud aeld...²⁾

ülikooli aulas aga: "Õllepoodide, võetide,
 monopoli-poodide, õlle- ja minarabiate te-
 gemine lõpetatakse rühmaga."³⁾

Nende kogu otsuse võrdlemine näitab, et
 ülikooli aulas esitatud rõus oli palju re-
 solutsioon ja rühmitsem. Üli-kooleid aat-
 ted illustreerivad mõningal määral ka

1) Eesti NSV ajalugu (lõige rühmitsemist ajast tänapäevani), Tallinn
 1957, lk. 286-287.

2) Pärased aastad, mälestusi ja dokumente 1905. aasta ühiskonnast
 Eesti I, Tartu 1932, lk. 220-221.

3) Революция 1905-1907 гг в Эстонии, сборник документов
 и материалов, Таллинн 1955, lk. 360.

eiinensi sammuseltoodes. Siinult seal, kus üldraadius
oli revolutsiooniline element, võeti vastu jul-
geid ja selgepiirilisi otsuseid alakoalimisi-
kohtade selgumises. Kus domineeris voolav
element, seal lehti väheülevate ja lamu-
ivate nõranõeladega.

Delegaadid viisid aulla voolavate ot-
sused maale ja need muutati maatoeliste
ja taluvalva voolavate. Seal voolavatele tuli
paljudes kohtades astuda alakoalimisi-
kohtade viimise ringi võeti. need selgumist.
Telleaigus ajandanduses leides ikkoonalt
44 kaaravoolu kohta teade, et seal
on tehtud vastav otsus. 38 kuni juuni 13.
võnnu ja 14. detsembris vahel. Kaarav-
dadest oli esikohal Tartumaa (19 vool-
vut), Viljandimaa (10 voolavut) ja Pär-
numaa (7 voolavut).¹⁾

Viis avata, et paljudest voolavutest vii-
sist teatud otsustest ei jõudnud üldse
õnnunud ajandanduse ja nii on võta-
tud andnud tegelmausest väikesemad.

Koosolekute nõudmised võtati täitumise-
— kohati palve, kohati nõudmise kujul.
Kõnngi keri nõudmistest võtati ultimatiivsel
kujul, nagu västas Otepääl, kus 2 võtsi
ja viigireinaraupluse selgumises asti

¹⁾ RAKA, f. 2389, kinn. 1, siv. 122, (f. 493-494).

valt alkoholi väga.¹⁾

ta rased võttid antiiselt sa alkoholi-
vastast võitlust. Nü rättes sotsialdastid rased
ed Pärnus 9. XII 1905. a. demonstratsioonid umbes
2000 osavõtjaga, mis võeti sa alkoholiniiingit-
kohtade ja õllefabriikade sulgemist.²⁾ Kõig-
Paluogis sulgestid rased niiingitina - ja õllefabriik.³⁾

kuni 1905. aastani ei toimud linnaomavalit-
sused alkoholiniiingitkohtade sulgemises pea-
algu mitte midagi, olles alkoholiniiingit ku-
ritatud saasa ringkonda kuni 1904. a. alates
kandastid linna omavalitused määrata, ent
kodanluse võtte ja seotud rasedus alkoholi-
vast võitlus sa vana.

Eärmusena astus väga valga linnaomavalitused Pär-
nusele nõudel ahistati võitlust 2. XII 1906. a.
alkoholiniiingit ja ahistati võtta niiingit,
niiingitust ja erainiiingitkohtade sul-
gemist 1. jaanuaril 1906. a.⁴⁾ Valga järg-
nevalt ahistati alkoholi-
vast võitlust Tal-
linna linnaomavalituses.⁵⁾

kõrtsidevastane võitlus kaaras saasa
saadid kaarasid, see kaaras olmasid ainult
peetamistulude ülesand. Keelustuse
vastuõitlusis valla omavalituses, kaaras
kõrtsid ei piisanud ainult saasustulude lii-

1) K. Pögelmann, kausus ja tööloend, lk. 31.

2) O. Ibrus, kõrtside vastane ..., lk. 9.

3) sama, lk. 10.

4) RAA, f. 2389, im. 1., nr. 122, lk. 494.

5) O. Ibrus, kõrtside vastane ..., lk. 12.

leailiselt tõmbab politsei raamseltside pro-
jektide programmeid terve riigandusliku jao
maha, kirjutas ajaleht "Sakala" "Loomas aja-
lehe numbris teatati, Otepää raamseltsist
raamatunõu suuseeritakse juba umbes 2
aastat ja mineraal röövel rööbi arvult üm-
ne raamatute tagasi. Kõlaltud raamatute
kõlpa on see lihtsane loogiline õpetus (!)

Kaamseltside taotlused selle laimata
õnneabadust võimaldada jätk töökõlpa-
mata¹⁾

Seadegi järele võimaluste järele muut-
nd mõned kaamseltsid jõe töökõlpa-
väärtuse tulemusteks, ütlesid sageli rann
kodanlike laulu- ja kõrguselts, mis iha
erom väärtusid rahvast. Postimees oma
ilvaates kirjandis seltsilist kirjandis, et
Kirjandis kaamselts, Vabadus²⁾ tegutses edu-
samalt kui lauluselts "Kõik", misgi vii-
masel on oma maja ja m. järele selts-
võrd³⁾

Poljuri oli sellis, et "Vabadus" oli muu-
tud Kirjandis töötava rahva ja intel-
ligentsi demokraatlikuna ra seltsina. Vaba-
dus²⁾ rättering liitus töökõlpa revolutsioo-
niline võitlusega. juhtivad rätterjad:
J. Kauramäe, P. Tuup, M. Mõrd ja H. Saul

1) "Sakala", № 47, 27 III 1905.

2) "Postimees", № 20, 26 I 1905.

3) "Postimees", № 17 ja 18, 22 I 1905.

olid ühtlasi tööriistade, tegelased ja võt-
sid antütselt ka 1905. a. revolutsioonilist
sündmust."

Revolutsiooni algusel muutusid Naba-
duse etendused satüüriliselt paljasaraks ja
antuaalseteks. Sellise ajaloosat-
dendid, andis neile sageli pärasajalre il-
me. Näitelaal võis ära tunda rokalise stu-
rid ja tegelasi. "Savalala" kirjutas: "siinast
ajal on nimetatud ette näitemängu alal
elid toolt avaldanud... vanad tükkide
uutis imbuloomises... Esmuse satüü tegid
vaanuse ette näitlejad uude näitemänguga
"Nümanis ometi on ta hästi teinud" ja oli
ma ettevõtte üle õige tõnelik, et muutuse
etvõtte oli uude enste arvamine jäle täis-
ti õnnestunud, mis ta rokalist isinud näit-
telalal, enste arvate tõrkida sai." Näit-
dendi "Punise kaha" lavastuse kohta kir-
jutati: "See mäng oli aga rõõmsa tõe-
lõite muudelikud. Põlve näitelauas
olivad istud rokalised olud, nagu:
Rothmanni sauplus, Sproghe traktid,
"Savalala" trüükoda ja Hendi seestrah-
ter oma aiaga."

Loomelralt see ei meeldinud sodan-
lusele, seda väjendas ka ajalike kaloustav toon.

1) P. Põldkoo, Tähtsaimad... lk. 47.

2) "Savalala", N° 89, I. XII 1905.

1905. a. revolutsiooni algul astusid P. Tulp ja J. Kuuamäe "Vabaduse" näitewagi liikumist teates, nimetusega "Rahwaheata". See oli üldse esimene ühistöö, mille siinotsas revolutsiooniline liikumine ja mis liitus töörahwa rõõmuga. Revolutsioonile järgesid wabatahtsusele, Rahwaheata "su-let" ja juhtivad tegelased astusid:

Maewa rahwuselt, Mõõlija, selle liikumist moodustasid suure osa kuwabotus ma-rafaktuur tööriid, iitruu 1905. aastal revo-lyutsiooniline liikuminega. Peasega 1921. aastal jättis seltsi niitruud ja rahwaarose-ruud. Muusika- ja laulurõõm üritasid revo-lyutsioonilise laule ring näitewad andsid ette päewakohasest poliitilistest deklaratsioonid. Seltsi andsid wõõrseti. Kellilooja R. Toomas ja niitruudnik J. Sõnnus¹⁾

Tartu, koguuse Tõbe seltsinaja auju-nes tööriid mõjau, mis andis rõõm Tartu wõõrühmud. Selts muutis nende mõjul pakemprobleem ja andas koograt tegevust.

1905. aastal seltsi tegevuselst kelsirraest or-kuada H. Käsup, mis võttis elavalt osa töö-riidliikumistest ja tegi kulsadid uuel aasal-astast poliitilistest agitatsioonid. Iluaparitruus aujuus seltsi näitewagi tegevus mis seda ju-

¹⁾ P. Põldmaa, Tõkhamoos ... , lk. 48.

²⁾ "Postimees", nr. 34, 11. V 1905.

Katama kannas N. Rätsep. 1905. a. kuulutas, kaus-
use sõelu välja unti algupärase rõnden-
dite rõõtluse kuni taadit läändamise usmäl-
göl. Väljapandud oli 3 auhrada 50 ell.
märtusis. ¹⁾*

Levalutsiooni kõrgpüüditel püüiti teha palju
kauseliikumise organisatsioonitiku andlus-
tamises. Sellus taheti rosmu võtuda kau-
suskongress. Ettepanee algataks rosmaga
rahelt poolt. Tarkust, kaususe sõelu ja usmäl-
nia nütusid kongressi rosmu Tarku 3. ja
4. jaanuaril 1906. a. ja Viljandist. Vabadus
Viljandis 6. ja 7. jaanuaril 1906. a. ²⁾ kong-
ressi tähtsamas ülevandus jada olema
kaususestide juhtiva resharituse - usk-
toimkonna loomine. Sojandamine rehtsta-
mise tõttu aga jätk kongressid jada-
mata. Tarkusse tuli rosmu arnult 9
kaususestid saadnud ³⁾

Tallinna kaususematseoriumi korat-
ses asutada kaususestide ajalehte, sel-
lus saatis ta seltsidele vastavad kong-
ressid, et nende avamust teada saada.
Kaususestide poolt leidis see ettepanee
pooldamist. Jõhvi kaususestis, kivi soovis,
et luke rosmas alles, Vabadus, 6. märts

1) Saata, 10-5, 20. I 1905.

* Kaugus püüduvad teated selle kohta, kas rõõtlus toimub inid.
2) KAAK. 2589, nr. 1, vi. 112. lk. 515.

3) Postimees, 10-3, 4. I 1906.

praeguse aja sündmuste mälestuse tõttu vä-
ga rohkesti oleks, et ka poliitikat, üli-
õeldist traditsiooni ja riigandust saaks mahu-
lada." Ajalike mitmekülgsuse vajadust rõhu-
tasid ka kirjed raamatusest. kuid su-
lumangu raamatusest, mille aru-
tamisele muudeti ka elamine, muutsin Tallinna
kolleegiumi abikõrge k. Põhja nurga, et too-
rile ajalike järgi pole vajadust ja elamine
linnast tagasi. See kõik linnas raamatuse-
seltide ajalike väljandamine arstiteaduses edas.

1905. aastal paljud raamatusestide kolle-
vistiõne võlde mõjul muutusid otseselt revo-
lutsioonilisteks. Seda näitab ka see, et 1905. a.
paljudes seltides valiti uus juhatuse³⁾, mis täi-
rult või osaltelt, erinevalt sellest, millisel näi-
val oli kontroversiaalsete elementide juha-
tusel püstitatud.

Karjusestides tehti revolutsioonilist
propagandat, paljastati traditsioonid ja
selle lugemid — mõisa ja kirikut. Nii ar-
jutas keesusliku pastor oma aadressil
1905. a. sündmuste kohta, et kohalike ra-
matusestide "Seemne" poolt etteantud näi-
dendõ aratult raamatusestide. Juuval-
sõna, kirikut ja pastoriõpetust⁴⁾.

¹⁾ RAKA, f. 3915, nr. 1, sü. 2, lk. 90.

²⁾ Eesti rahvusliku raamatusestide, ELS Aastaraamat 1907, nr. 63.

³⁾ RAKA, f. 2389, nr. 2, sü. 57, lk. 15.

⁴⁾ RAKA, f. 1187, nr. 1, sü. 2485, lk. 70.

Juri pastor teatas, et rahaline raskus-
selti pool on teatud, äsitusiõid, selles,
et inimesi arust enam peletada ja isik
sulgeda."

Revolutsioonilised nõuademoonadid
sirendasid maal agitatsioon, levitataran
lendlehtede utrustid sad maastöölii ja
taluahkrast organisestelt võtlemis nii
nõinise kui ka traditsioonide võtma wang
looma revolutsioonilisi taluakrastoimistuid.
Sinnadest nõitid sageli maale võnedega
mõnema kolleerium. Sellised äsikoosolekud
korraldati enamikus raskuseltõide keeles.
Nii peeti 20. novembril 1905. a. kumralu rask-
usseltis. Seemi koosolekut juudate Lippu-
diga, kus võnõudajaks oli kolleerik H. Põo-
gelmann."

Proletavaadi ja taluakrasta revolutsioo-
niline nõitlus aines kolleerike juhtimisel
tõusejõores ning jõudis detsembris kelvas-
tatuid ülestõusemi. Kelvastatud tööliste sal-
gad siirdusid Tallinnast maale, kus nad
ühinesid maastööliste ja raskotaluakrasta
salvadega ja allustasid ührist kelvastatud
nõitlust nõinise vastu. Tööliste ja talu-
põlgade kelvastatud salgad ei saavat ü-

1) RAA, f. 1187, nim. 1, vi. 2485^z, lk. 5.

meid põletada mõtsaid, kuid kahva vau oli nii suur, et võimatu oli seda piduda. Kasoti puustama ja põletama mõisa ja vargitatati mõrnikal. ike rädala jonn-sell, 12-10 detsembriki põletati ja puust-tati Eesti alal uuri 120 mõtsat!

Püüetus töötus oli mõtsate fäktuurad kuuallikard ja sejarast ei jäetud u-ragie püüetusvabrikute viiseadeld puus-tamata. üle 40 püüetusvabriku põletati ja puustati.²⁾ Püüstatati ka ettejuhtevaid mõtse ja noorukinapoodi.

1905. a. novembis ja detsembris oli suur hulk aliohaldmüügi kohta sellised, osa kahva poolt värvõimuga, osa rabatahtlikult küün-tamiste vältimiseks. Yauuti seltsi ka mono-põlvkapslusi ja nende maal asuvad alio-haldsagararad müüdi üle Urnaduse. Slega 1905. a. lõpul oli Eesti aliohaldmüügi tege-lialt kinnas. Nõudmised tähendas eiti töö-õrte ridades järjekindlalt cobinidud alio-holivas tane võitleus³⁾ et 12a vella, mis me niina est välja anname eõkib meie rõhijatele...³⁾ Niinamüügi ueldu nõudsid töölojshod ka sellens, et steinide ja väljastumiste ajal rordas kõrgel revolutsioonimoraali.

¹⁾ Eesti NSV ajalugu, lk. 290-291

²⁾ H. Mõõsküü, 1905.-1907. a. revolutsioon Eesti, Tallinn 1955, lk. 110.

³⁾ Otu Sõnas, kõrtsidevastane ..., lk. 11.

Alkoholivõitide mõte oli saadaval võrre-
aines tollaüksus ajanduses.

Alkoholivõitide aastatel 1905-1907 väitarad
järgmised andmed:

Õestimaal müüdi alkoholi 1904. a. 1.960.560 cl. 20 rop. ast
1905. a. 1.870.792 cl. 98 rop. "
1906. a. 2.111.287 cl. — "

1905. a. võitad nii elurõõm kui ka järgmis-
est aastast madalamad läbimüüki, mis al-
koholi läbimüüki monopolist algusest peale
muidu järjekindlalt ja aastaga suurenes.
Alkoholi läbimüüki oli sotsiaalselt väikse-
tunduralt ka 1906. a. viimistel muudel, kus-
tes aga järgmisel tekkis tõrjumine al-
koholi aastate väitarate muude läbimüügist.
See oli seos võitide ja riigivõimenduste
muutis arvamusega 1906. aastal.

Pärast detsembrikuulise viimase aastat
algas jõe revolutsiooni järgijatele
taandumisele. Eriti lahkand määratsema
karistussalgad. kõrgjal võimus täolist ja
talupoegade võit ja plussimine, vangista-
mine ja tapmine ning põletamine. Kujua-
na kasanud antrikkingud viimistati, noo-
sleend sellati, võin ajalehed, peale muuta-
sajaliste, sellati. Arvati kaas võin võitvad
ja monopolistkauplused ning nati võit

¹⁾ RAKA, f. 2389, nim. 1, nr. 122, lt. 509.

²⁾ samas, lt. 509.

minarabimud, mis algas bõõ, täiel avul
ja nel kokkungi."

Karistusalgad kannast pidama jähti
sa võrgile võle, mis olid asümmetlalt ora
võtnud alkoholi müügi-kohtade, eriti just võti-
nille muulvate võetide selgemisest võti
võistamisest. Ka võtge iäkkemat vägaastumist
karistati kärgalt. Mui mõisteti lustivus summa
f. härra, kuid hiljem jääses viisi juu-
suga, põhjus oli sellas, et ta oli võtia võt-
si aldi naha võtnud?"

Karistatus iäkkemates olid metsik jussimud,
kahjutase määravine selgemisest soovijate
võti vallale võttrimeerimise ja selle pidaja
kassas?"

Kõne, lade' seltsimaja jöletati naha, ma-
jaonamisk G. Baktmeitru lasti koma võngi
lohtuotsesta naha?" Samuti lasti naha
Hagci, looni "nimus A. Ehelick?"

Kuusaku karistuselti, Seenu "nimus ja cine-
lavapidaja sard nimbai 25 loopi seija-
kast, et rad A. Pögelmannil olid lubanud
karistuselti võnet pidada ja, et Pögel-
manni võne karistat vihtaanud" 6) 1906. aas-
last juuli seltsi seltsi.

1) Postimees, N° 8, 11. I 1906.

2) saunas, N° 8, 11. I 1906.

3) RAA, p. 2588, nim. 1, n°. 122. et. 511.

4) Postimees, N° 7, 10. I 1906.

5) H. Reimaa, Tulest läbi väinud, EKS A. Astorannat 1907.
lk. 131-132.

6) Postimees, N° 11, 14. I 1906.

Paljud raamatukogude liikmed saadeti asumisele. Nii saadeti Nologda kubermangu Anija raamatukogu esimees ja laenukandja juhataja K. Bauer ning juhatuse liige J. Lepp.¹⁾ Samamoodi saadeti juht raamatukogust, kuhu raamatukogu liiget - kletterkogu ja ühiskond, kuna nad olid valitud põllumajandusest ja põllumajanduse arendamise komisjoni.²⁾

Valgas, Pärnus ja Võrsis asetati raamatukogudele raamatukogud. Kõige teravamini oli see tõhus, ka inventaar. Sellised nõuded rahjutasid kohalikes raamatukogudele ei saanud.³⁾ Nimetatud raamatukogudele tehti ette, et neil oli määratud raamatukogud.

1906. a. suleti Pärnu raamatukogu, Valgas ja selle juures tegutsenud esimene ametlik teater linnas - Pärnu Eesti Teater, mille 1906. a. alguses organisatsiooniliseks juhatajaks H. Melikov. Teater antiseptilise tegelased Melikov, Loidich, võttis j. j. põgenud välismaale, osa arstide ja osa suutis korda end võimude eest võtta.⁴⁾

Mahalaadude, vangistamiste, asumisele saatmise ja naat põgenemise tõttu saotas suure ühise raamatukogu oma ak-

1) RAKA, X. 2389, nr. 2, lk. 57, li. 14.

2) N. Reinan, Tulest läbi võimud, lk. 120.

3) samas, lk. 126 ja 127.

4) P. Põldroos, Tähtsamat... , lk. 50-51.

tiivsonad liinud. Põlde seisuseltsis
 oli 1906. a. alguses jäänud ainult 3 liiget.¹⁾
 Koosolemises, isegi juhatuses koosole-
 mises, ei aratud mõnel pool luba. Ja
 uus luba saadigi, et liinud sageli
 ära hirmutatud, et ei tulnud mõnes ko-
 las koosolekule ega loomad endid ju-
 hatuse valda. Nõu is rasutati üldist
 rahvast seisusliinemise vaenlaste poolt
 sellest, et kavatseti korjata rahvalt all-
 kirju palverijale, milles nõuti seisus-
 seltsi selgemist, sest ^{ta} võimevat oma ju-
 dudega rikkumata koosolek rahvalt
 ült. Tähtsaks ühtes ei õnnestunud, sest
 rahvalt saadi ainult 3 allkirja.²⁾

Sõlised töötajad ei saanud olla
 soodustavaas tegu ja tagajärjeks oli
 seisuseltside tegevuse langes. Mite seis-
 usseltsi langes tähtsuse vähenemine, teised
 kirjutised ja pidasid ainult nimepoolest
 mõne koosoleku, et seltsi nime edasi
 hoida, kuni ajad paranevad,³⁾ ühis-
 korterid antakse ääest ära järe.

Seisuseltside liikmete arvu näitavad
 järgmised andmed (arvanded saadud

1) M. Leiman, Tulest lühik. äärmud, lk. 134.

2) samas, lk. 125.

3) samas, lk. 134.

seltsides): "1904. a. — 2032

1905. a. — 1728

1906. a. — 1828

1907. a. — 2188

Linnade arv vähenes 1905. a. lõpul ja 1906. a. alul. Põljuseks olid revalitööandlised sündmused, mis inimeste tähelepanu suunale tõmbasivad, et soovolemised, mis üld-ülejääki sel tõrme pandi, väike osa tõsti; linnade; soovolemised ära jäivad, linnade-kohta maasmata jätsivad ja nad aasta lõpul linnade nimekirjast maha kus-
tusati.²⁾

Tõljaseaduse nimega pidudes seltside tegevust. Põhise raamatu seltsi 1906. a. avarandest selgub, koguni taarõkated ole-
pidude tõrme panea, nähtuste luba, lau-
lude etteandmine. Seltsaraste võrde pi-
damine oli koguni meelatud. Tõrmed, mis
väikse seltsi tegevust avaldasid, seltsi ko-
liga tööd tegid, need tõrjes politsei
seltsi emale ja loeti kahtlaseks is-
maga...³⁾

Tõljaseaduse tõttu nimevõidud uude
peale uella 10. oktoobril värga mitasa, vst.

1) andmed võetud EKS Raastarakomitee 1904-1907
avaldatud raamatu seltside avarandest.

2) P. Reimaa, Tulest läbi sõinud, lk. 136-137.

3) RAKA, j. 2389, nim. 2, vi. 37. lk. 9.

trü seltsidelt võimalusegi midagi korraldada.¹⁾
 Nii kassauselts „Pärstus“ loomalis 1905.-1906.a.
 ei suutnud organisatsioonid ühtki kontseptsiooni
 ega moodustada.²⁾

Tegemine toimimine siis alla kassaus-
 seltside ristulennud 44818 rublalt 1904.aastal
 11 163 rublale 1906.aastal,³⁾ mis moodustab
 ainult murandi endisest.

Kui kassauseltsid endal keemi juu-
 dus, siis peasegi võimatuse osutus mu-
 jal kokkuleppimiseks keemi kaastamine. Selles
 „üksmeelne“ ülesti poliitika poolt tunnata
 kasutamise kokkuleppimise, koalitsiooni inspektor
 poolt koostamise kasutamise.⁴⁾

Pärstus „Tegemine“ 1905.a. avaruse võ-
 tab kokku sõjaväe tagajärged, kõik
 ühine, kassaus, ühelt ei aland õiget
 töökannu ega võimalust seltsile edasi
 ajamiseks.⁵⁾

Nia võitluse tulemusena oli tsarri-
 valitsuses määratud 4. märtsil 1906. aastal
 välja andma seaduse ühingute ja
 seltside kohta, mille alusel aruandea-
 hidanad võimalused seltside tegevuses.
 kassaus liikumise kassaus programmide toi-

1) Postimees, № 24 30.1.1906.

2) RAKA, f. 2389, nim. 2, vi 37, lt. 19.

3) U. Peimar, Tulest eõbi väinud, lk. 136.

4) RAKA, f. 2389, nim. 2, vi 37, lt. 84.

5) samas, lt. 92.

beema ja muuti oma velle korraldama.

Sellesid Väina, Valgus' arvuti arvuti.
1907.a. Väina saarekonnast. 1905.a. arvutati Rõu-
sa saarekonnast 1907.a. arvutati 2 kella järgi-
pool Eestit: Liia Eesti riisipõlvast saare-
konnast ja saarekonnast, Lõuna Eesti saare-
konnast Põhja-kannast, saarekonnastide arv
ei saadud enam eelnevat teada.

Saarekonnastide rühma kaudu on siia
olevatest arvutustest järgmised
andmed:¹⁾

1905.a. oli	22	lauluvoos	15	ovest	22	väitringi
1906.a. " 20	—	—	15	—	25	—
1907.a. " 25	—	—	15	—	23	—

Raamatukogude arv: 1905.a. — 15
1906.a. — 14
1907.a. — 22

Lugemisaudade arv: 1905.a. — 29
1906.a. — 20
1907.a. — 23

Võrreldes teadud andmeid vastavate
rühmadega puudub 1900-1904, näeme,
et on toimunud langus võrdel te-
gevusaladel. Eesti kaotatud on olema
1906.a. võrdluse tingimustel.

¹⁾ andmed võetud EBS kirjanduse osakonnast 1907 ja Eesti
saarekonnastide 1907. aastal arvutustest

²⁾ saarekonnast.

... saadetakse isa neljakuulise
 nime. Kui muust maailmest lahkus eli-
 va liikumise peale, arvatakse, et saatus-
 mõte sellepärast maad ei võta, et te-
 gelased asja võtva leiged on, et ta-
 olla isiklikud jorid ja tülid naha-
 jätta, et lõhne aokus on aasusemõt-
 teid igal pool laiale laotada, inimes-
 tele joomise karju selgitada jne. jne."

Alkoholitarvitamise peale ühiskondlikus
 alust muudat mõista need, mis seista
 evolutsioonilisel, klassivõitluse positsioo-
 ril. Need moodustavad vastasrinnas so-
 daalile tegelastele. Aluses sejuks selle
 uurimise laherdamisel H. Pögelmanni
 töö. Alkoholismus kui ühiskondlik probleem
 räägib väli- ja sotsiaalselt andmete põh-
 jel alkoholi ja ühiskondliku elu mitme-
 suguste seoste vastastikusel sõltumisel. End-
 ned peedi alkoholi tarvitamise karju-
 likusest inimesele ja selle saadud ühiskond-
 lisele, valgustab teos rügaralt alko-
 holi tarvitamise põhjust, millest tõstab
 esile inimese soovid heaks järgi. Vastav-
 valt sellele tuleb arvestada inimese so-
 tsiaalsed

1. "Tõrjumed", 10254, 6(19) | 14 | 1906.

* Töö valmis 1904. a., ilmus 1905. a.

raldada. Tuleb, võiks abinõust taavitada,
 et inimesel seda, mis ta seni enesest
 liialt alkoholist arves saavat, talle meel-
 sindliinimal teel pääsuda ja seda,
 mille eest inimene alkoholi juurde
 jooksin tõrvalt saata. On inimesel kodu-
 rokatu, ja otse ta sellepärast joogi-
 paigast paaremust, siis on joomise vastu
 võitlejate ülesanne koduseid tingimusi
 võimalikult parandada... on võimalikud
 elutingimused rõhuvad ja sunnivad mi-
 nesi oma eluseda alkoholi siinostu-
 ses unustama, siis peab need tingimusi
 jõudu nõuda parandama."

Pögelmann ei üta ka seadit üksik-
 isikuga tehtavat selgitustööd, mis näi-
 gib õigesti, et see tuleb nia laenu-
 tele alustele.

Tallinna raevucongressil Pögelmann,
 andis veel põhimõtteid, rõudis raevu-
 liikumise aretamist klassitõrkluse alusele.
 Teinajauri loodeti küigvaldtsuult abi
 nüüd on see lootes radumud - see
 on ikkagi samu edast. Rahva korra-
 mist ei või neil seeneest loota - peame
 rästama, et praeguste seltskondlike (r.o.

ihkondlase - v. k.) eludi all edureda
 ja saa, teed juhatama, seida, siit
 jääda. Ihkondlase eludi algitamine
 ja nende edendamise on kõrge rahu-
 linem karmuse töö. Meie peame rahva
 armastust kasutama, peame demo-
 kratilist valitust rüüri, igale soovonnale
 karmuse ja alkoholi sauplemise asja laia
 rüüri rüüri. Mitte õhata - sellega
 ei pease edasi, vaid rüüri tööle! "

Kaasuskongressi kodanlike armus ei
 võtnud neid jökinõtteid omaks, vaid
 võeti mõte N. Reinari resolutsioonim. rahi-
 muströökuse seisu kohta? See peegeldab
 klassivõitluse olmasalu raskusliikumises,
 mis tekitab kõhe, vana tööline. Tõmbusid
 kodanluse poolt juhatavast raskusliiku-
 mist tagasi.

1906. a. peetud kaasuskongressis rüüri
 kõigi kuratöömüri rahuaktiivimisel. kong-
 ressil loodi mitmet poolt üle müüditest,
 et kuratöömürid müüvad teavitada
 rahuaktiivide tööd. Tööd rahuaktiivide rüü-
 teid. Müü kuratöömüri teavitada, kooli
 rüüriaktiivide. Nõuad rüüri rahuaktiivide

1) 89. rahuaktiivide, 89. rahuaktiivide 1904. a. 42

2) sama, lk. 58-59.

kirjapostiselt, Raevus tegutses võrtnide au-
 saure poolt j. k. kirjanduses avaldati
 juba varem sõnumid uuraloosimise ka-
 ristava tegevuse üle, kuna vaadati uuraloos-
 seltsi kui oma kodutava võitleja jää-
 li.¹⁾

Kuratooriumisse sekkumise viisiks
 juba äge võitleuskongressil, millest poolt
 (Tallinn, Narva ja Viljandi uuraloositside
 vaadand) nõuti uuraloosimise uue rann-
 bete etteotsute vastandit, teiselt poolt
 (N. Reman, H. Einberg, Topman) vastuti seda
 ja püüdi otsida koostööd. N. Reman
 mees lõi oma kesletrinaovi, millel soo-
 nitati uuraloosimise taastamist ja edas-
 pidamiseks nende viikline teatrisummad
 andmist otsi uuraloositsidile.²⁾

Siingit nimetamisvääret koostööd
 uuraloosimise ja uuraloositside va-
 kel ei teinud. Põhjalist teatrist too-
 tust said 1905. - 1906. aastal ainult 9
 uuraloositsi.³⁾ Kui uuraloosimise uuraloos-
 viikline teatrisummad, siis oli just
 uuraloosimise selle vastu, sest ne ei
 tahtvat tema järelvalol loetada.⁴⁾

1) Eesti uuraloosikongressil, EKS Aastaraamat 1906 lk. 45

2) "Postimees" N. 220, 26. 1905.

3) Eesti uuraloosikongressil, EKS Aastaraamat 1907 lk. 45-47.

4) N. Reman, "Tulid" loik võtnud, lk. 135.

5) RAKA, j. 2889, nim 1, vi. 123, lk. 693-694.

järeist suurem pütkumus saamuse-
toormiste nakkis tõi saasa loetaja-
liinuste arv vähenemise, mida nähta-
vad järgmised andmed:

1905. a. Kivimaaal 313, Bestimaaal 115

1906. a. — — — 255, — — — 172

1907. a. — — — 211, — — — 94.

Bestimaaal poleud langus pides, kinn
Tallinna saamuseuatooriumis valokraateli
arvamatale töötajamustele, mis tõmba-
sid juurde uut liinmeid. Nii järeast
sõjasaduse ehitajad mis Tallinna sel-
side kultuurkanduse töö soium jät, an-
dis saamusele "valvaja" näitamis uua-
tooriumi korraldusel etendus kinn-
teatris, 2-3 korda uus, samuti sa-
teiste seltside korrald. korraldajate ja teiste
korraldajate ette Mõlve'i, Judentmanni,
Skindbergi, Kangranni ja Sirbeau näi-
dendel. Samuti korraldas uua-tooriumi
kõneõhtuid, mis näideti ajaoskuseid
teenuseid. Niiel kõneõhtudel esines kor-
duvalt O. Minter. 1906. a. esimese ka
näitaja kõnega. Talypalgade alusord
Bestimaaal: kura-tooriumi korraldajate
uue ja deklaratsiooniuueses, mis õpi-

1) RAKA, f. 2589, nim. 1, nr. 123, lk. 688.

handelt 337 kulandele. Eestimaa langes
teenajade arv 20-lt 13-ile, ent uilostajate
arv siiski vähenes määralt!

Riikliku teatuse vahelise aastu-aastalt.
1905. a. said Lääne- ja Eestimaa rai-
mismatrosuund teatust 64 000 ekr. 1908. a.
27 000 ekr. Saamisi vahelise reede poolt
muudle raiemisorganisatsioonidele an-
tar teatust, mille 1905. a. — 9 675 ekr. 1908. a.
— 4 884 ekr.¹⁾

Kokkuvõttes ulutasid matrosuund
riiki antud saamisiid tühiselt. Seda
närgiti ära ka ajakirjanduses. Leiti, et
abimehed olid jäänud ulutama
kasulikumail eesmärgidel.²⁾

1906. a. raiemühingust tähtsana
praktisena saamisiid oli raiem-
uudise usutamanna loomine. Kesk-
kond koosnes 9 liikmest ja 3 asetäitjast.
Eimeheks valiti N. Riik. Töökoos
jäl Tartu.³⁾

22. III 1907. a. kinnitati raiemühingust
koka* põhivõti, mille 31 järgi ta üles-
anne on. Eesti- ja Lääne- ja
pinnonna,

1) RAKA, f. 2589. nr. 1, vi 123. lk. 692.

2) samas, lk. 695.

3) Päevaleht, 102126, 3. VI 1907.

4) Eesti raiemühingust, lk. 49.

* Kodanlikele puudidele anteti riikliku Eesti raiem-
liidule.

ni sa isemistes subemarguodes ase-
vatele Eesti kaususeeltside vahemehes
ja juhtivaks usk-asetuseks kaususe
tois olla."

Keskne liinid olid kaususelt-
mad, us inna astumiseks roov avalda-
mad. Keskne tegevust juhtivad seltsid
asumiskogud, mille iga selts võib valda
ainult ühe läältoigusega asumi (esma-
daja), ja 9. liiniline usutõimkond,
mille valis asumiskogu kolme aasta⁴⁾

loodud uskus muutus lihtsam aja-
ga kaususe liinide peastaobiks

1906. a. olid 39-st aumand saanud
kaususeeltsist uskta liinid 19 seltsi³⁾,
1907. a. 47-st kaususeeltsist 33.⁴⁾

Liinides mõtteasutustest põhjendatud
kaususeeltsid sellega, et põhikiri seda
ei luba (tudud kaususeelts), liinide-
naine meesmine tekitab kaususi (20 ko-
pikat isiklikuult aastaj) ju. kaususeelts
'Nõhendu' teatas, et liinide üiga kõige
on: raitraadrad meesavad meil 25 kops-
sot ja sellest 20 kopsat usutõimkonnale
anda on päris rahju. Levade klats-

1) Eesti kaususeeltside keskne Põlviskiri, Tartus,
lk. 3.

2) samas, lk. 5-7.

3) RAKA, X. 2383. nim. 1, sü. 123, lk. 654

4) Eesti kaususeeltside 1907. aasta aumanded, lk. 13-15.

kivil. Euges end mõtte järel usakoha
 liinuks. "Võib arvata, et rahaline altsid
 ja usutõimonna vahelised suhted pol-
 nud alati kõige paremad. See võis olla ka
 iteas põhjus, mis paljud usutõimonnad
 järd usakohast eemale. Nüüd parem-
 poolserad mõned usutõimonnad olid, ude-
 vähem saadi läbi usutõimonnaga us-
 olid sellised läbinisti sodanlind tege-
 lased nagu J. Tõnisson, O. Kallas, J. Paha-
 mägi, H. Põld jt. Usutõimonnad võttes en-
 giliselt alla ast, et iga usutõimonnas ole-
 täielikult sodanluse sõiduruse.

kogu võttes elnevat perioodi tuleb mär-
 kida, et 1905. - 1907. aasta revolutsioon
 tõi usutõimonnas alandivõitluse. Usutõim-
 onnate demokraatlikud eesmärgid võisid
 revolutsioonilise liikumisega. 1905. a. lõpus
 saabusid sõjalise-politselise terror, kogu
 usutõimonnate tegevuse. Lõplikuks usutõimonnas
 siiski ei saanud, arvatakse võimalus te-
 saabusid alles edasi.

1) J. Rosenthal, Eesti usutõimonnate ja usutõimonnate
 usutõimonnas ümard, "Usutõimonnate" № 9, 10,
 11, 12, 1915. lk. 184 ja 185.

III peatükk
Kansuühinemisest 1908 - 1917

Revolutsioonile järgneval perioodil tõusis
kansuühinemises tõine muutus. Kodanluse
võimad ei saanud juhtnõud peidada seltsidest
välja juurida poliitilise võitluse elemente
ning juurata nende tegevust puht kansu-
ühimise tööga. 1909. a. sai usutõimkond häälevalitsuselt
3000 rub. toetust, mis oli arusaadavalt juhi-
tunnuseks. "Õige arvata, et häälevalitsus peab
olema täiesti murendatud usutõimkonnaga ka-
pitulusega, enne kui nõustub toetusega.

Keskuskomitee võitles selle vastu, et ei nõusta
alkoholitavutamise järele ühiskondliku alu-
sega.

Alkoholitavimisele aadressid edasi H. Pöögelmann
oma 1909. a. lausumises arutelis, "kõrgus ja tööted",
milles rõhutas selgelt, et seei tööline ja talupidajad
peab saama võimalust saavutada mingit kasu, sest
vastasel juhul tema paremale majanduslikule alu-
sellele, nõustatakse temalt nõustamine järele
kõrge murendatud naine välja juuritada. Eda-
si määrati ta, et alkoholitavutamise ühiskon-
dliku järele murendatud paratamatult kasu-
sega.

1) N. K. Suits, Eesti kansuühimine... lk. 1171.

taotollisem ühikonda ja rask lõplikuks
 alles ühes sotsialistliku avara sehtes-
 tamisega. Niinagu saamutamiseks tuleb
 töölised juba nüüd alkoholist aus vana
 avara nõjavad toest vabaneda.¹⁾

1910. a. Valga rahvuskongressil püüti veel
 sõnalt läbi viia alkoholistamistamine ja
 ühikondliku avara rahelise põhinõuete,
 misd tagajärgiselt.²⁾

Perioodil 1907-1914 korraldati rahvus-
 seltsides avara 1369 mitmesugust üritust,
 mille kohta on andmeid, et avara 1912
 aastani olid kõhuva, ühikondliku, mitme-
 suguised mittekaasamisulised ettevõtted.
 1912. aastast peale tänuis alkoholi akse
 rahvuspropaganda nõhutamine. Kes-
 tormusd leidis, et peamiselt taastu-
 ses siin on seltsimejad, mille ehit-
 tamine ja ühikondamine nõuab usse-
 tulekute korvimiseks püüde korral-
 domist, mis tõttu akse rahvuspropa-
 ganda vajus jääd. Juba 1910. a. pat-
 su avara kesktormusd rahvusseltside
 seltsimejate ja püüde sehts eita-
 male kesktormale. Nüüd seltsimejate
 ehitamist peeti ebasoovitavaks ja ma-
 jaomanike rahvusseltsidel soovitati al-

¹⁾ R. A. K. A., f. 2389, nim. 1, siv. 122., lf. 546-547.

²⁾ H. Pöögelmann, Kaugem...

handele."

Alkoholimüügist kurtatud ringkondade vastuseisule tõttu jäid uulatusel taotlejate palvetajade tulemused tagasihoidlikuks. 1900-1914. a. muudatusele teel selguda 17 alkoholimüügi ja tegevate kaupluste ja 5 mõisaõiguse eest 44,2% neist kauplustest ja 5,5% neist mõistetest, mille selgemist peeti saavutatada.¹⁾

See selgemine ei muutnud kompensatsioonide järgist uute müügi kohtade arvu. Alkoholi läbimüük kasvas aastast aastalt.

Alkoholimüügi kohtade selgemine 417 mõisaõiguse, neist 1914-1915. a. 198.²⁾ kindlasti oli märguärne põhieesmärk, sest saavutati mitte igast vastasest otsusest ei pääsenud võrre võrre. Siis peeti arvatud ka linnades tehtud uulatused.

Arvates 1909. aastast peale muutub alkoholi uulatusel ühisel üheski samas probleemis ajasijanduse muutused.

1) O. Ibris, kõrgkooli raamat ... , lk. 13-14.

2) samas, lk. 28.

3) samas, lk. 28-29.

1911. a. karati rahaline seltsinguse ra-
 duselkõne kaotama selle niigidumma.
 Selle ümber tekkis äge võitlus, mis oma
 kaipuraste jõudis 1914. a. kevadel. Balti
 mõisade esindajad esinesid ettepanemuse-
 ga, et rahaline seltsingus olgu Balti
 submangude, maade, aruult ralla-
 mitte aga mõisa maal. Kuna tege-
 liseult võis võttaid elda: mõisamaal,
 olus see siiski tarneid rogu seltsinguse.

Liaduselkõne lõpliku vastuvõtmise lü-
 rati 1914. a. sügisel. Kõrgevaltsed astusid
 seltsinguse rehtestamise eest välja. 1914. a.
 kevadel korraldati karsuspäevad so-
 kalise seltsinguse tõudmise tähts all,
 mil kuulutati välja alkoholibotott.

Et seltsinguse tähtsus kahvata selgi-
 tada ja protestide esitamist õhutada,
 selles korraldati 22. märtsil 47 kohas kohi-
 vanuosolevad, milles organiseeris ergi 80
 üliõpilast.³⁾

6-8. aprillil rüüdi läbi karsuspäevade
 pidamine. Etjaki järganduses tehti selle
 kohta ulatuslikku eltsiõid. Neil päevil
 arundati laialdasel aptatatsioonil märke-

1) J. Põrnital, karsusvõimimine Venemaal rahel viima-
 2) O. Ibrus, võtõidderatõne... lk. 85.

3) Ed. Kujas, Eesti karsusvõim... lk. 25

injade esitamiseks kiigivalitsusele selle-
 õiguse nõudmisega. Valdade poolt ühis-
 tute võetide sulgemiseks esitatavate pal-
 mete arv tõusis mitmekordselt. Linnades
 (Nõuus, Narva, Tallinnas) püüdi mõjus-
 tada rahvalikku omavalitsust sellea-
 duse kehtestamisel. Tulemusest on teada-
 arnult, et Nõuus saadeti alaholtsuini-
 gi aja püramine.¹⁾

Nõuus võeti politsei tegevuse käigus
 päevade lõikemist (kolga, jaamis, laagi-
 talus). Teadeti rahvusvõimude injan-
 duse miinimist ja initsiimist (Lihula, Kõ-
 eus).²⁾ Seega boikott õnnestus arnult
 osalt.

Anglika meenus võetiboikott kaunist-
 Nuias. Seal taotles rahvuseltis koos ralla-
 palitsusega 15. aastal jooksul Nuias võetide
 sulgemist, kui kõik taotlused jäeti ka-
 leldamata, siis 1914. a. kaunist vallavõ-
 kogul otsustati võetide boikotti alla pan-
 na. Selle teostamiseks koos rahvusvõimudega
 tekkiti ja arutati ühisvõimud. Boikott
 õnnestus.³⁾

Tulemus oli aga see, et mõistlik võ-
 tite hendidumena 10 kbl. pealt rohi 25

1) O. Ibris, võetide võitlane ... lk. 55.

2) Ed. Kurbas, Eesti komsuulid, lk. 26.

3) J. Rosental, 1914. a. rahvusvõimude Eesti, "rahvusleht",
 № 3, 4, 5, 6, 1914, lk. 38.

4) Tartu Päevaleht, № 98, 18.10.1914.

rublale. Politus asus asja uurima. Kõl-
 lapaemat, meesid ja rahkogu liiget väin-
 tati rahakahviga või auestiga, sest nad
 „oma rühmadest rühmakohta lairitudes,
 kohalikuks elanikuks üleskutses kaks
 mõisakõrtsi boikoteerimise kohta on aval-
 danud, milles tähelepanu sihtimult me-
 jutatud ja lausitud leidub, mis eihte
 osa elanike kiste võtta üles sihtu-
 vad“¹⁾

Jamal ajal elas naanoraapolitsei kantsi-
 lina kantsu, seeläbi tükkide ülespaarimise-
 kes kõrtsivastast plakati.²⁾

Taolisi teateid leidub sageli kolleap-
 sete ajalehtedes. Postimees³⁾ kirjutas 1914.a.:
 „Kõhla valla rahkogu on sel aastal
 juba 2 korda ülemust tungvalt palu-
 nud valla piirkonnas võtta 4 alukohta
 joogi- ja müügi kohta, nende hulgas ka
 Kõhla valla kõrtsi jäädavalt kinni pan-
 na“. Talukarva ajade komitee ei luba-
 nud seda ühinemist valla rahkogul
 isegi arutada.³⁾

1914.a. esil puhkenud Maastma-
 sõda tegi ajutiselt kõne rogu alukohta
 ühinemisele. Enimestel sõjaväelatel sek-

1) Tartu Päevaleht, N° 98, 18. IV 1914.

2) Samas, N° 99, 18. IV 1914.

3) Postimees, N° 284, 10. VII 1914.

tasutati alkoholi tarvitamise vastu võt-
 lamine vastu võitlemise eesmärgel, milles
 Baltimaade valla omavalitsustele oli an-
 tud õigus selgeda siid alkoholi müügi-
 kohti, mis asuvad talumaal või valla-
 piiridel lähemal kui 100 silda.*1)

Seega oli see aruult valine seelubi-
 gus.

Vastu järgnes sellele peaaegu täielik
 keeluseadus: sõja piiridega lõpetati al-
 koholimüük, õlle- ja veinimüük seati
 sõltumuse kohaldamist keelustamisest.

Kuna sõjaajal maksimeeritud üli-
 kiiklamine keeluseadust peeti ajutiseks, siis
 asusid karskusseltsid omavalitsuste kuu-
 du teostama kohaldamist keelustamisest.

1914. a. sügisest 1915. a. kevadeni on üli-
 side valla piirides asuvate joogikoht-
 lade selgumist tõudnud umbes 75-80%
 kõrgimist konna-estis ja 50% Polja-estis
 valdadest.*2)

Samuti enamik linnaomavalitsust
 otsustas selgeda alkoholimüügi kohtad
 rahva tõudel, siid mõnes linnas, kus
 omavalitsused olid null saaglaste seas.

* 1 sild = 2,13 meetrit

1) O. Ibrus, töötajate vastand... , lk. 39.

2) J. Rosental, joogikohtade karskusseltside aktiivid,
 "Kansuus leht", N: 1, 2, 1915, lk. 32

mine, avaldades ainult vähesel mää-
ral.

Kansu seltside tegevuse kohta 1914. a.
saab veel ülevaate, kuna selle kohta
on seenas kümme sõja aasta mu-
anne. Asta viimane pool oli Kansu-
seltsidele soodne. Teine pool aasta, sõja-
aeg, taastis Kansu seltside aegu sõjajä-
lestugi seltside tegevust, kuna liik-
meid mobiliseeriti sõtta, seltsimehed
sõiti sõjaväe ühikutele, taastati tehti
põlvete pidamiseks, suuremale osu-
tulemuallikale.

Korra Kansu selts "Kõrge" on
muudeks ühikumaksaks 1915. a. märtsis
võitluseid taastati seltsi ellu. Ita-
maa ühikute ühik. siis võeti seltsi
poolkordajaid tegevusse vähe. Täiskas-
ja saubanduses tehti ühik, seltsi te-
gevuse rahades sai sõjaväe te läbi
mihuti taastatud, päevakorras, täm-
nd uued ühikud, muu hulgas ü.
jämeste püüdis, karnafogate püüan-
dada üst loolite ühik, kojandused
koostatud kaks jre. Oli tõmmet, et
seltskond ühikudel ajal seltsi ka-
hikute tegevuse puole vähe mõtles.
Murekas pidi rättemüük sõja pärast

pidamata jäina; riinama ei oleud
võimalis rahvaroos olemeid sõndega
ja ettelegemistega tõrnu panna. Ti-
geruse vabadus jät ainult nästelasa-
u, kuid see selles tuli taolitus, sest
ultimaja pidi 10. nov. seni 2. det. sõ-
javäi kontoris olema."

Samaaegune olukord valdus ka
teistes seltides.

Karsinusseltsid, mis püüdsid agraarid
alkoholivõimustusega kitsama mõttes,
ei muutnud kaarata isasa töölist ja
võimurid. Need seltsid aga, mis
tegelikult ka sigaramate sõbradale
probleemidega, arendasid edumat so-
gorust massides.

Ühes seltsis oli Tartu, karsinuse sõ-
ber" 1908. a. sai seltsi esimeheks Aleksiter
H. Kivilaspa, kelle mõjul seltsis are-
doti edumalt poliitilist tegevust. Sel pe-
rioodil astus seltsi palju töölisi. Seltsi
poliitiline tegevus tõukas silma polit-
sile ning lõpuks 1911. a. astuti ühida
liikmeid revolutsioonilise tegevuse jä-
rast (Kivilaspa põgenus Helsingi).¹⁾

1) J. Rosental, Eesti karsinusseltsid ja karsinusseltside liik. toimikonna aruanded, "Karsinusselt", 1929, 10, 11, 12, 1915

2) Eesti karsinusseltside tegevuse ajalugu, "Karsinusselt", 1929, 10, 11, 12, 1915
f. 214, nim. 2, siv. 805, lk. 9-10.

1913. a. pandi rogu selts oma parempoolsele järele, kuid asati vastu vastu. Seltsi toimus tear võitlus parem- ja parempoolset jõudude vahel. 2. II 1913. a. peakoosolekul saavutati kolmele röödu. Esimehes valiti Kalsenik N. Käter. Selline samm oli poliit. seile vastuvõtmata ja uue aega hiljem, 8. III 1913. a. selts seleti kirst võtta. Seltsi saadus müüdi osjoni mehe!"

Seltsi liikmed ei jäänud riigivõimude kinnipidamisega rahule. Nõu ad- vokaat L. Olesk võttis protsessi saute enda sätte ümber võtta, seburus at- muse peale katsumisega seaduse. Ist jõu- di rogu küpideumasse. 1915. a. oli seadus seburusid tühistama seburusid põhjendamata otsuse ja andma röö- valuse seltsi tegevuse vastu alustamises, kuid seltsi juudus rogasugune varandus ja seaduseõigust ei jõudud midagi võtta seata. Täiesti välgas- surud polnud seltsi seiski, seadud kella oli liikumisele massid, oli peetud paar seaduseõigust juu."

1) J. Tõlv, "Aekiv jutustab..." "Külvaja" № 3-4, 1956, lk. 22.

2) samas, lk. 22.

stabiilses teas meestesid paljud raskus-
seltid eliti 1917. a., mil revolutsiooniki-
lised sündmused tungisid raskus-
seltide ellu. See tõnuks ägedas elas-
stõrfluses.

Narva raskusselts, "Võitleja" meestes
evolutsioonilises, eena tal olid tohi-
dad rdunud töölisnõuaga. Seltsis tol-
mus bolševistlik ja kodanlik raskus-
ra rahelne võitlus. 1917. a. juulis oli
seltsil isegi raskus juhatus - bolševistlik
ja kodanlik. Kodanlik juhatus jäi
rausti alla eena tal püüdis korraldada
raskide taetus. kaasa aitas seltsil de-
monstratsioonidele eena raskusorganisatsiooni
rool, mis tulvas Narva tööliste seas.

Nii võeti seltsi meeskonnas, kaus-
kus Selts "Võitleja". "Tõna, eesti" jäeti
ära, et rõhutada seltsi internatsio-
naalsel iseloomel. Etteanded olid po-
õhtutel eesti-, vene- ja läti keeles.

Selts oli meelestunud ka raskusnõuaga
eena kunagi raskus. Nii oli 1917. a. 321
liiget. 1899. a. oli 240 liiget, mis oli
meeskonna eena 1917. aastat (vt. lk. 23).

Bolševistid soovitsid seltsi tugerdada
eena eesmärgil liita "Võitlejaga" teised

1) G. Matti, 40 aastat... , lk. 14-16.

Narva raiebu, seltid, kommuunid N. ka-
 povi ettepanekul peeti "Nõitlijast"
 raama Narva kultuurilise keskuse.
 Septembri algul seltsi ametli-
 kuse nimetus, kultuurilise kes-
 kuse: moodustati 5 komisjoni: kultuur-
 hariduslik, majandus- ja teatriomis-
 jon, kodanluse ajakirjanduse esinda-
 jast nähtis ära seltsi saali vabad
 kohad ja anti Tööliste ja Soldatite
 Saadikute nõukoogu esindajale. "Nõit-
 ljas" ettepanekul asutati tööliste klubi.
 Selts korraldas revolutsioonilisi aktuse,
 nähtis ka 1. mai kongressust ju. juhi-
 tiratuse juhtimisel olid seen J. Kõll
 ja N. Kingissepp. Seltsi raamatukogu
 korraldusi muuta linna usuaamata-
 koguse suhtes teised kogud ja kor-
 rakorraldused raamatud pidada raamu
 korraldama!"

See korraldane tegevusprogramm
 raskes aga nõukoogu võime maks-
 sumisega eest kodanluse ja nassa
 onepatsiooni vägede poolt 1918. a.

Eriti raske revolutsiooniline tege-
 ves Tallinna raamuse seltsis. "Nõitlijas",
 milline muutis sel ajal kõige sil-

mapaistranama Eesti saasus tekkis seas.
1910. a. oli "Valvaja" 4 osakonda, mis
töötasid mitmesugused ringid, nagu
laulukode, nätkering, spordiosakond ja
kultuuri grupp, mille liikmed käivad
isegi pidamas.

1912-1913. a. elarnes "Valvaja" töö val-
ge noorus revolutsioonilise liikumise uu-
tõusuga. Arvati maksuta lugemistuba.
Üha rohkem võtsid seltsi tegevusest
osa tööised, rahulgas bolševike par-
tei liikmed J. Käspit, E. Käspit - Fed-
derova, H. Põnnu - Fedderov, J. Põnnu,
G. Alt jt.

1914. a. oli seltsil 2 teemaja, spordi-
osakond, 80-liikmeline laulukode, muu-
sinaakode, mandoliini orkester, foori-
vanute ja laste nätkeringid. Liikmeid
oli 189.⁵⁾

"Valvaja" muutus omamoodi sieliku,
mille raigus arendati revolutsioonilist
põrandaalust tegevust. Nii soovaldati
seltsi muumides pidusid rääkiselt vai-
rumate õpilaste taetuses. Tegelikult
kanti kaba üle bolševike partei kas-

1) H. Põnnu, kaasus seltsid võitleustes, "Noorus",
№ 10, 1957, lk. 8.

2) samas, lk. 8.

3) "Tallinna Teataja", № 22, 28. II 1915.

suse. Raha ülesandmise toimus sa-
laja ja sellest teadised ainult partei
liinid.

Salvaja¹ meenid olid ahaas mis bol-
ševike partei liinid jaldas oma sa-
lajat noolemeid.

ka sellisi rahvuseltsis toimus võitles
revolutsioonirühete ja kodulike jõudude
võitel. Võitles kaunis 1915. aastal mis
'Salvaja' juude teist üle kutheri vabariik
rõõmuga elamise aasta lõpus. Selle teost
võitid ka sellised bolševistlikud töö-
lised, nagu J. Rossfeldt, A. ja M. Um-
bergid, M. Assfeldt jt. jõudude vahel-
kond 'Salvajas' muutus niid mis et
tööliised juba 1915. a. riigisel laasoid
altsi juhtimise vdi rätte. Niid sulle
aga spordult mis tõrge revolutsiooni-
liseen na 'Salvajas'. Prude aokal-
damisele karati tegeme teavitust, si
kinnitatud rapelt peonaru ju. Selti
abvaidas paracote ja selgenine. Ju-
tõttu tuli paratamatult nõuded
aktiivsematele tegelastele juhatusest ja
riigi sullest ajutiselt vabatahtlikult
lekkuda ning tegevusele anda väliselt
kodulike ilme.

¹ H. Põll, rahvuseltsid ..., lk. 8.

² samas, lk. 8.

See samm tehti selleks, et säilita-
da võitlusjõude otsestavais noorades.

Isevalitsuse muutmise järel muutis
"Valvoja" avalikuks revolutsiooniliseks
altiks. Bolševike partei käänandjas
"kiri" avaldab selbi meelitus ja so-
vitab tema üritustest aktiivselt osa
võtta." Kõik sodanlikud tegelased kõr-
raldati selbi juhtimisest ja nende ase-
melle astuvad revolutsiooniliste tööliste
esindajad. "Valvoja" tunnistab bolševike
partei oma poliitilise suunajana ning
korraldab tegevuse vastavalt sellele.

Ilmumine võitlus röövel teistest
seltsidest, kuid loomine avalduse ette
see eelnevalt ei pääsenud. Kõik aga
võib leida raebust üü, "kõrvallehes"
ja seltside arengutes, omavaheleliste
kahtlusele ja intriigide kohta.

Kus bolševikud ei muutnud saa-
mistada enamust kõrgemalt endas,
süü õnnestus see rohkem seltsi mõtme-
sugustes osakondades. Nii on teade
selle kohta, et Pärnu kaudu seltsi spor-
dosaakonnas oli tegev, noorõnne-
lik element.²⁾

1) Kiri, № 4, 24. 10 1917.

2) Arh. Mill, Pärnu..., lk. 30.

Ilmselt selle tõttu liivimaa ja selle
spordisõnand 1916. a.

Spordiõnand asusid niivõrd suure-
mate karsusseisude juures, nagu Tal-
linnas, Narvas, Võrus jne. 1909. a. avati
spordiõnand Pärnas karsusseis juures,
mis paari aasta enne spordilulle.¹⁾

Näidena "Kallio" juures aastast 1907-1909
spordiõnand ligemale 100-liikmega.²⁾

karsusseisude, mis sõja ajal suure-
delt end ne pool hoida, püüdi jät-
kata niivõrd tegevat. Põhused suuresti
korraldada ainult suuremate pilade
pühul. Kavas oli juuaegu alati rät-
kend. Iida noorem kavatati kassa-
täitmise eesmärgil leppima tühiste
jantidega.

Tähtsasti meie kultuuriorganisatsioonide juu-
seldid. Mõu tähtsasti 1915. a. A. Kitzbergi
sünniaastapäeva korraldusel karsus-
seisude, mille puhul korraldati sõjand
näidendid.³⁾

karsusseisude poolt korraldati
kohalike laulukõrudeid. Nõu karsus-
seisude korraldusel peeti Võrumaa

¹⁾ Arv. Oksa, Suure Siis teedel, lk. 129

²⁾ H. Arvoo, Kõltsust karsusseisust Näidena,
Külvaja, N° 7, 1939, lk. 116.

³⁾ Postimees, N° 301, 31 XII 1915

laulepidu. Kaayvalu, kungla orga-
nisatsioonid. Formus 1913. a. Läänemaa
laulepidu."

Toja ajal meites ei ole rasmas luba-
de saamine, mis oli peamiselt tegevuse
tarkustajaks. Postimees kirjutas: "Nähteks
jannati kokku, Nambolas' poolt uude
alga lubadamisega, aga ikka jõudis
ta pärast pidupäeva rätte. On ka-
hatud siinid kokku soolipidust for-
mi parame, millele luba saamine on
tõlgam."¹⁾

Mida enam peis sõda, seda
kasumas läis rahvuseltide esistu-
kimine.

"Karsuselt. Idu" (Paidus - N. k.), mis
endistel aastatel on elavat tegevust
avaldanud imbuskonna meelauku-
pidude, rahvuspäevade, rahvuskoos-
oleku, rõne, rästetärgu, riigandus-
õktute ja muude asjate ettevõtte-
te toimiparimisega, ei ole läinud
aastal (1916. a. - N. k.) peaaegu midagi
sõda muutnud saata, vaid on
reegi oma noja illes vundiga pi-
datud ära müüma, et veel kol-

¹⁾ RAKA, p. 2585, nim. 1. s. 6. et.

²⁾ "Postimees", N° 50, 20. III 1917.

nema eest korda.¹⁾

Liikumise auru langust sõja ajal nähtavad ajaliselt kaali raskusretke "Päide" aastamüandred: 1914.a. - 45, 1915.a. - 29, 1916.a. - 24 ja 1917.a. - 22 liiget.²⁾ Selline langus formus sõjajal, eesti vabastus liikumises, mis tegevus muutis minimaalseks.

Edukaalt suudeti tegeleda nio raskusretke, mis ühendati raskus liikumine revolutsioonilise võitlusega ("Valvoja", "Võitleja"). Mijal osu te sõjajal ajal võitlamine paljudeli raskusretkele ülejäänäivast ja nad olid suvõitid lõpetama oma tegeuse.

1) "Postimees", № 25, 31. I 1917.

2) RAKA, f. 4004, nim. 1, vi. 10. et. 48 ja 66.

danlike usatõimkond, mille tegevus
 oli suunatud sellele, et välja tõr-
 juda karuseltsidest poliitiline te-
 genus ja laenuvõetuse kultuurka-
 hiduslike töö ringi asendada see kodan-
 luse kurvis puhtkaruspropaganda-
 ga, saates sedagi inimisust kaard-
 da inimkondlikult jinnalt. Tulemuseks
 oli karusliikumise langus, kuna ma-
 arid tõmbusid eemale.

Kõige tulemusrikkam karuselts-
 side eristamiseks oli nende kultuur-
 kahiduslike töö, mida tehti suure
 innu ja armastusega; loolimate
 kõrgist võltsimiseid taastamisest. Kar-
 usseltid olid ühed viimased väljas-
 pool kooli karvakaardustöö teinud
 Eesti. Seltide juurde asetati esime-
 sed karvakaardustööd, kõnekoos-
 olemitel peeti etteandeid väga laial-
 dasest inimisusest majanduse, kul-
 tuuri, teaduse, poliitika ja vald-
 konnast, mis laiendasid karva rõ-
 maringi ja tõstis teadmisi. Karus-
 seltide rühmitades läksid es-
 mused proletariaadi klassimusti-
 alged ja loodi esimesed tööriistat-
 hid.

Karsuseltsid koos teiste kultuur-
hooiduslike seltsidega olid erinevate
ragude ajajad eesti kultuuripöörde
ja seepärast on neil oma koostised
kultuuriajaloo.

Naadeldes nähtavate perioodi,
tuleb märkida, et vastamata alko-
hoolvastase võitluse püüetule, piüid-
sid karsuseltsid siiski anda selles
oma panime - ja seda tuleb hin-
nata.

Kodanliku direktiivide perioodil
jätkes karsusliikumise laengus. Rahva-
umal jäämise tõttu laengus karsus-
seltside arv 1956-1957. aastaks 32-le.
Põhjuseks oli kodanliku ideoloogia
vast karsuseltsides, kus muutsid
need oma ideid sardjaks ja pro-
pagandiks.

Stenogude konna tingimustes jät-
keb võitlus alkoholistavutamisega
kui vara ekspluataatorliku konna
igandiga, kuid niid tõmme võit-
lus alle peab vastu üldise ühiskond-
liku arvamuse loomise teel.

Kasutatud kirjandus

Levin, N. T., Kõitlasi määrused rahvasõnisi-
muse kohta, Toimet, 20. kd, Tallinn 1953, lk. 1-33.

Eesti kaususe Seltside aastaraamat, juunior
(Tartus) 1897 - 1907 (= EK S aastaraamat).

Eesti kaususe Seltside kalendri ehi aastaraamat 1892, Tartus 1892 (= EK S kalendri ehi aastaraamat 1892).

Eesti kaususe Seltside kalendri, juunior
(Tartus) 1893 - 1894 (= EK S kalendri).

Eesti kaususe seltside 1907. aasta auhanded,
Tartus 1908.

Eesti kaususe seltside ja kaususe seltside
usutoimkonna 1908 - 1914. aasta auhanded,
Tartus 1909 - 1916.

Eesti kaususe seltside keskoja Põhikiri
Tartu.

Eesti rahvus seltside matemuuseum ja
Eesti rahvus seltsi "Eemärgi" kirjanduse
komisjon muuseum, juuvis (Tartu) 1902
(= kestemuuseum ja "Eemärgi" kirjanduse
komisjon muuseum).

Eesti NSV ajalugu (kõrge varemast ajast
tänapäevani), Tallinn 1957 (= Eesti NSV ajalugu).

Eisen, M. J., rahvuslõikumise ajalugu, Tartu
1914 (= M. J. Eisen, rahvuslõikumise...).

Erants, N., Eesti rahvuslõikumine, Eesti maa,
kahtlus, võitlus, Tartu 1926 (= N. Erants, Eesti
rahvuslõikumine).

Ibris, O., kõltsidevastane võitlus uus ajal,
Tartu 1935 (= O. Ibris, kõltsidevastane...).

Kubjas, Ed., Eesti rahvusliit 1906-1931, Tartu
1931 (= Ed. Kubjas, Eesti rahvusliit...).

Külvinen I, [Tartu] 1904.

Matto, G., 40 aastat rahvuse ja rahvuse
tead, Narva 1935 (= G. Matto, 40 aastat...).

Moosberg, H., 1905-1907. a. revolutsioon Eesti,
Tallinn 1955.

Punased aastad. Mällest ja dokumente
1905. aasta liikumise eest, Tartus 1932.

Põhikiri Eesti kausu Seltsile, Täht, Narva
1890.

Põldroos, P., Tähtsamat etappi eesti teatri
arenguloos, Eesti Nõunogude Teater II [Tallinn]
1956 (= P. Põldroos, Tähtsamat...).

Pögelmann, H., Alkohoolismis üri ühisele
pääle, Eesti kausu Seltside taastamine,
Juhuris (Tartus) 1905 (= H. Pögelmann, Alko-
holismis...).

Pögelmann, H., kausu ja tööliste, mõt-
ted I, Tallinnas 1909 (= H. Pögelmann, kausu...).

Ross, H., kausu seltsid võitlustele, Noorus,
nr 10, 1957 (= H. Ross, kausu seltsid...).

Teme ringkiri Eesti kausu seltsidele, 10. juuni 1900

Nuus ringkiri Eesti kausu seltsidele, 10. juuni 1901.

Nill, A. H., Pärnu Eesti kausu selts, Valgus
1890-1930, Pärnu 1930 (= A. H. Nill, Pärnu...).

Революция 1905 - 1907 г. в Эстонии.
Сборник документов и материалов, Таллинн 1955.

Фрэнкель, В., Из истории борьбы против ан-
тикоммунизма у эстонцев, Третья 1915 (= В. Фрэнкель,
Из истории ...).

II

1. Ajakirjad

• Keskmeelne " 1914, 1915.

• Kultaja " 1929 - 1931, 1936, 1939.

• Tuler Eesti " 1924.

2. Ajalehed

• Kivi (Tallinn) 1917.

• Olevik (Tartu) 1894, 1897.

• Postimees (Tartu) 1891 - 1906, 1914 - 1917.

• Päevaleht (Tallinn) 1907.

• Saarala (Nigandil) 1903, 1905.

• Võnnud (Tallinn) 1906.

• Tallinna Teataja (Tallinn) 1914, 1915.

• Tartu Päevaleht (Tartu) 1914.

• uudised (Tartu) 1905.

III

Eesti 1034 riiklike ajalooseltside (=RAHA)

Fond 325 - Tartu linna poliitvalitsem

Fond 1187 - Eesti maa konsistoorium

Fond 1461 - Võnnu laulu ja mängu selts, Võnnu

- Ford 2223 — Eesti Noorsao kassusliit
 Ford 2389 — Eesti kassusliit
 Ford 2585 — Läänemaa kassusmuuseum
 Ford 3818 — Eesti kassuse Selts, Esmäsa kolpa-jaan
 Ford 3915 — kassuselt, kuu 'jõhri
 Ford 3916 — Nigandi kassusmuuseum
 Ford 4004 — kaalid kassuselt, 'Pidi'

Eesti maa kommunistliku Partei arhiiv: fond 24

Центральный партийный архив Умк-Удуга марш.
 сума - димингма: фонд 124.

Siisikord

	lk. nr.
Siisjuhatus	- 2.
<u>I</u> peatükk	
Kaasuseltsid Eesti <u>XIX</u> sajandi lõpul ja	
<u>XX</u> sajandi algul (uni 1904. aastani)	- 8.
1. Kaasuseltside teke ja areng 1910. aastani	- 8.
2. Kaasuseltsid perioodil 1900 - 1904	- 37.
<u>II</u> peatükk	
Kaasusliikumine 1905. - 1907. a. resolutsiooni	
stadi perioodil	- 54.
<u>III</u> peatükk	
Kaasusliikumist 1908 - 1917	- 86.
Lõppsõna	- 106.
Kasutatud kirjandus	- 110.